IA. SADOLETI DE LIBERIS RECTE INSTITUENDIS, LIBER

Jacopo Sadoleto

IA. SADOLETI

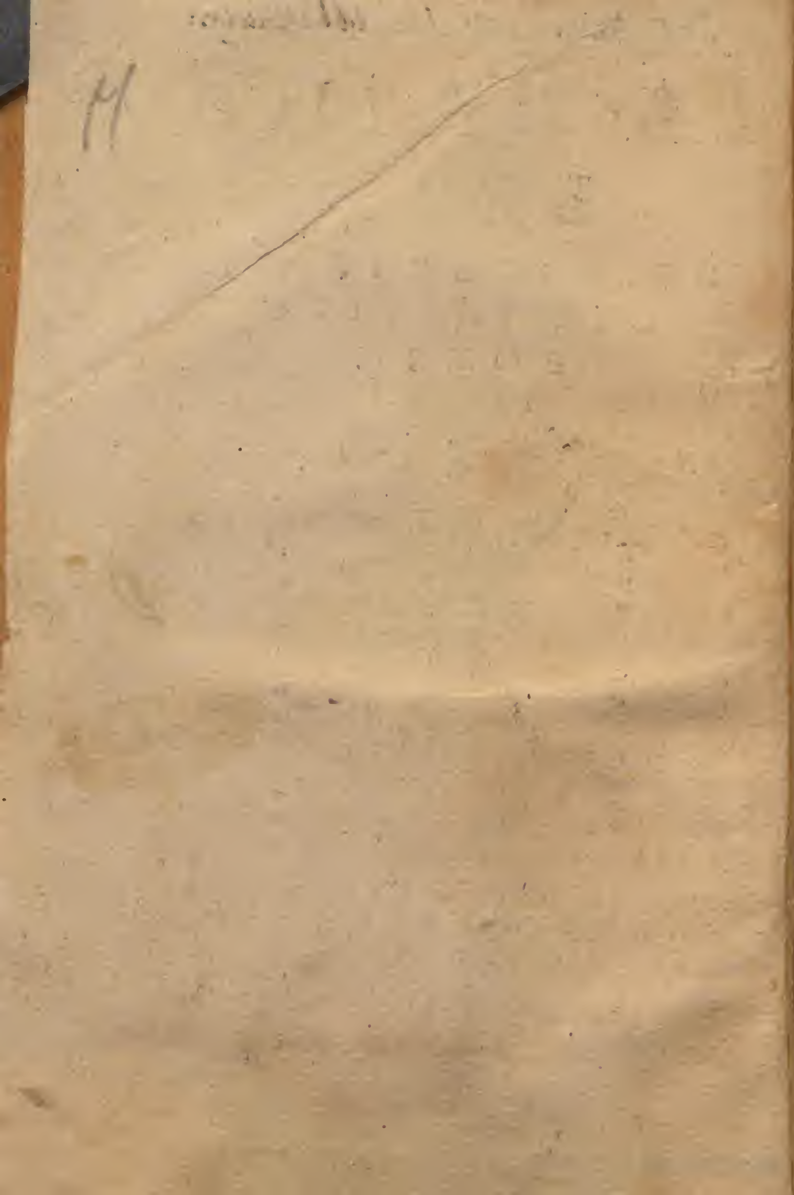
DE LIBERIS RECTE INSTITVENDIS, LIBER.

Ex Leg.to Card. & Tolet.

VIRTVTE DVCE, COMITE FORTVNA.

LVGDVNI APVD SEB. GRYPHIVM
1535.

Hieronymi Calandrini eiusq. fratrum nec non Amicorum.

IAC. SADOLETI AD GVLIELMVM BELLAIVM Langeum, De liberis rectè instituendis Liber.

VRIPIDIS est, in Andromacha opinor, nõ tam formam fœminæ, q̃ uirtutes esse quæ delectent cõiugem. Te uerò Gulielme Bellai, optime amicorum omnium, quanta oportet affici uoluptate; qui eam uxorem nuper duxeris, cuius ad egregias animi uirtutes atque dotes species ac forma adiuncta sit, digna electissimis moribus: quos habuit qdẽ illa unde disceret, nata in familia nobilissima, & in eis educta quotidianę uitæ consuetudinibus, quę splendorẽ & elegantiã optimi generis apprime redolerẽt. Sed tibi certè contigit ex tui animi sententia, ut talem haberes, qualem semper optasti. Nam cum etiã tu antiqua nobilitate, & claris maioribus procreatus, plura, ac multò præstantiora

ornamenta tibi ex uirtute acquiſiueris, iȷs quæ à natura & à fortuna multa ac magna accepiſti. Sanè fuit æquũ, ut ſociam thori, atq; uitæ eam tibi adiungeres, cuius ingeniũ & uirtus tuis humaniſsimis moribus reſponderet. Maximè autẽ in hoc laudanda FRANCISCI Regis noſtri ſapientia eſt, & conſilium ſummo principe dignum, qui quod cæteri ferè in equis & canibus, ipſe præcipue in uiris facit, ut prouidentiã omnem adhibeat, quò ex ſpectatis utrinq; generibus electi in hoc ſanctum fœdus matrimonij conueniant, ut ex bonis parentibus naſcatur progenies, quę poſtea & Regi, & patriæ poſsit eſſe utilis. Etſi in eo præterea neceſſaria eſſe diſciplina quædam uidetur, quẽadmodum domi ali atq; inſtitui debeant pueri atq; adoleſcentes. Quo de genere nos, cum nuper neſcio quid conſcripſiſſemus, uiam patribus, & rationem oſtẽdere conati, qua bene atq; ingenuè erudire liberos poſſent, ſtatuimus tibi deferre hoc munus, quòd futurũ eſſet monumentum noſtri in te amoris: & ſi tu minime omnium huius quidem præceptionis indigeas. Quis enim eſt, de inſtituendis recte li-

beris

Fortes creantur fortibus et bonis
est in iuuencis est in equis patrum
virtus nec imbellem feroces

beris ſcribere aliquid uolens, qui nō plura & potiora domi ueſtræ huiuſce generis documenta reperiat, quā ipſe ad inſtruendum alios poſsit afferre: In quo ſępe ſolitus ſum mirari parentis ueſtri felicitatem, an uirtutem, an uerius dicā utrunqꝫ: qui cū plures ſuſtulerit, alueritqꝫ liberos, ſic eos omneis ęqualiter artibus optimis, & pręclariſſimis moribus expoliuit, ut cuncti ex eadē quaſi forma humanitatis, ſimul ac dignitatis conflati, & quodam modo excuſi eſſe uideantur. Sed tamen non inacceptū tibi fore hoc animi mei ſtudiū ſum arbitratus, quod & iucundum amicitia, & opportunum recēs tuum cōiugium facturum ſit: E' quo Deū immortalem precari nō deſino, ut te gignere prolem eam cōtingat, quæ paternam & auitam uirtutis imaginem in omni poſteritate poſsit prorogare. Verùm ut ad ipſum iam ſermonem de liberis recte inſtituendis ueniamus: Cum ſederem olim in meridie domi ocioſus, neſcio quid tum de meis ſtudijs cogitans, acceſsit ad me Paulus Sadoletus, adoleſcēs ſanè quàm deditus ſtudijs honeſtiſsimis, quē ego fratris filiū, traditū mihi à patre, in filij educans loco, omnibus

eum inſtituere contendebam & literis bo-
nis, & moribus. Quem tamen laborē leuē
mihi & iucundum faciebat, cum ſummum
eius ingenium, tum uoluntas natura & cō
ſuetudine iam ad omnem optimam partē,
rationemq́ꝫ propenſa. Is tunc cum introijſ-
ſet ad me aliquantum tēporius q̄ꝫ ſolebat,
(erat enim tempus diei certum conſtitutū,
quo audiebat quotidie de me Ariſtotelis
Ethica) Sic eū interrogare ingreſſus ſum.
IACOBVS. Quid eſt Paule quod te huc
tam maturè? num te fefellit hora? aut aliud
quid fortè apportas noui? PAVLVS. Ni
hil quicq́ꝫ magnopere Patrue mi, aut ſi nō
tam huius quæ in corpore fit, q̄ꝫ ſanctioris
in animo generationis & meę pietatis erga
te propriū nomen quæritur, longè iuſtius
mi Pater. Sed ego ad te acceſsi prudens ali
quantò maturius, non ipſe aliquid appor-
tans noui, ſed expectans potius à te. IAC.
Quid iſtuc quod expectas? age, expromę,
nihil enim recto ſtudio tuo abnuet unq́ꝫ uo
luntas mea. PAV. Scio ego iſtuc, etiam te
tacente, mi Pater: facile enim mihi declarat
res ipſa. Sed modò percunctanti mihi cum
cubicularius dixiſſet ociū tibi eſſe, non in-

opportu

opportunũ ſum arbitratus petere à te, ut de inſtituenda recte adoleſcẽtia ea mihi in unũ præcepta componeres, quę ſparſim & interciſe ſæpe edere es ſolitus: cupio enim habere mecum tanq̃ commentarium præceptionum huiuſmodi, è quo ipſe me conformare ad uirtutem poſsim, ut talis fiam, qualem tu me eſſe uis. Sed hoc niſi moleſtũ eſt, & ſi non aliud quid anteuertendum putas. IA. Mihi moleſtũ? aut aliud quid anteuortam? an eſt quicquàm omniũ rerum qđ malim, quàm te & optimũ, & doctiſsimũ eſſe? Sic enim puto te hoc quærere, ut quod & ad bonos mores attinet, & qđ ad literas bonas, totũ tibi id à me explicari cũpias. PAV. Iſtud ipſum eſt quod ego cupio. IA. Atqui Paule ſi rẽ tractare, & exequi ordine ſuo uolumus, ab ipſa pueritia exordiendũ eſt. Nemo enim inſtitui recte poteſt adoleſcens, qui nequiter fuerit eductus puer: nã ut radix indolẽ ingeniumq; arboris, ſic bene moratã & compoſitã adoleſcentiam pueritia ipſa producit. Hoc primum tempus ætatis, quod imprimis lubricum eſt, atq; anceps, minimè eſt omnium legibus, his quibus nũc utimur, animaduer-

sum atq; tractatũ, neq; adhibita cura, ut id publice excolatur, cum maxime in eo uno ciuium boni mores, & ciuitatum salus constituta sit. De actionibus et cõtrouersijs inter sese ciuiũ accuratè iura constituta sunt: in quo autem fermè sunt omnia, de genere uitæ eligendo, de educatione liberorũ, de officio parentum, de uirtute, de moribus, quas quęq; sequi artes, & quas reijcere cõueniat, mirum silentium est, prętereq; si qua sunt Pontificio iure ad doctrinam uirtutis ac religionis præcepta iuuentuti, uel generi potius certo, ijs uidelicet qui sacris initiati sunt, nec tamen ea ordinatim, neque à pueris, ut potius innuisse præclara quędã, q; diligẽter exposuisse uideãtur. Gręci diligentiores: nec tam in agẽdo præcipiẽdoq; ea quæ sunt uirtutis: (in hac enim laude nulli omnino nationi neq; generi prisci illi maiores nostri concessere; quod ueterũ rerum monumẽta perspicuè indicant) quàm in conseruando & tradẽdo posteris ea quæ optime essent statuta. Cũ apud nos & XII. tabularum lex totius æquitatis ac iuris seminariũ, & uetera omnia plebiscita, S. consulta, magistratuũ edicta, nouorum iuris*consulto*

consultorum infinita quadam ubertate & redundantia iam diu offusa & obliterata sint. At me hercule apud Gręcos nō modo Draconis ac Solonis ueteres quàm plurimæ leges, uerumetiam Lycurgi rhetræ, ut illi appellant, cōseruatæ perquàm diligēter sunt. Quod eò est miserabilius, quòd ille bonam partem legum suarum, non in tabulis, sed in mentibus atq; animis ciuiū suorum inscripserat, ut usu, non scriptura perdiscerentur. Redeo ad Solonem, cuius legibus sic ad unguē & propè curiose omnia perscripta sunt, quod ad educationem quidem attinet puerorū, nihil ut omnino, qđ ad eā spectet rationē, omissum sit. Est enim ille quæcunq; etiā minima tenuissimè persecutus, qua de gymnasijs, qua de pædagogis, quota diei hora, quosq; ad ludi magistros ueniendū esset, quo etiā uestitu & comitatu incedendū: ac ne illud quidem prętermissnm, ut cum procederent in publico, intra palliū manus continere deberent. His, ut mea opinio & coniectura fert, nequaq; indiligentius maiores nostros illos ueteres accurauisse, quę ad disciplinam iuuentutis facerent, existimandū est: nam &

illæ in campo quotidianæ exercitationes hoc declarãt,& tempus militiæ pręſcriptũ, & gerendi mutandiq́ꝫ ueſtitus diuiſa tempora,cũ à prætexta ad togam puram, inde ad togam uirilem tranſitus eſſet,quæq́ꝫ huiuſcemodi multa,nõ tam ex antiquis legibus, quarũ ſcriptura interijt, quàm ex annalium monumẽtis & rerum geſtarum hiſtoria ſeligere licet:quibus promptũ eſt cognoſcere, ex illis diſciplinæ bonæ ſeminibus,atq; illa tanquam noualium agrorum, ſic recentium animorum diligẽte cultura, eas uirtutum & morũ optimorum fruges fuiſſe effuſas,quibus priſca ætas redundauit.Nos iſta cõtemnimus ſcilicet, curamq́ꝫ penitus liberorꝝ parẽtum permittimus arbitrio.Aſt quotuſquiſq; eſt q̃ ſapiat recte? & aut liberos ſtudeat effici quàm optimos, aut etiam id ſi uelit,nouerit tamẽ modum & uiam inſtituẽdi?non ne ignaris plerũq; hominum mentibus lumen à legibus pręferri oportuit, quo & uolentes docerẽtur, & cogerentur inuiti? Nunc in hac perturbatione uitæ atq; morꝝ,mihi uenit in mentem canticum illud quod uſurpatum olim apud ueteres, cũ eſſet laus iam priſcorum

tempo

temporũ unà cum Rep. & libertate Pop. Rom. profligata, noſtra ætate inſtaurari ui deo. PAV. Quod nam id eſt? IA. Aetas parentũ peior auis, tulit nos nequiores, mox daturos progeniẽ uitioſiorem. PAV. Iam memini Horatianum. IA. Iam illud maximum uinculum in legibus Solonis, ad con tinendos patres in officio, atq; uti liberorũ curam ſecundum præſcriptum legis gererent. Quandoquidem, ſi prætermiſiſſent, & uel auaritia uel ſcelere compulſi uiolaſſent ſententiã legis in educandis atq; inſtituendis liberis ſuis, ꝓpoſitæ erãt pœnæ, & graUis iudicij metus, ad qđ eos adduci à quolibet uolente, & nomẽ deferri illiuſmodi patris licebat: legitima quoq; illis adempta, quæ naturę lege quadam atq; humanitatis patri debeat filius: nã neq; colere illum talem cogebatur, nec reuereri, nec ſuſtentare ſuis opibus egentem aut debilem. Deniq; qui parentis boni officio in filium uſus nõ eſſet, in eũ noluit lex ullum à filio pietatis & grati animi officium ſua autoritate extare. Illud unum excepit, ſanè quàm humanè, ut defuncto eiuſmodi patri, iuſta tamen filius faceret: cũ in eo non ullum cõmodum

ageretur

ageretur parentis. Sed illa pietas naturæ, ipſiq; humanitati debita redderetur. Sed quorſum hęc? ut intelligas Paule magnam huiuſce primæ ætatis curã rationemq; ducendam eſſe à ſapientiſsimis fuiſſe iudicatum: ut quę ueſtibulũ quodam modo uitæ ſit, totamq; annorum cõſequentium quaſi formam quandam & ædificationem præſe rat. PAV. Sanè perſuaſum mihi habeo optimo hæc ab illis cõſilio inſtituta fuiſſe, quæ & rationem bonam in ſeſe habeant, & egregiam cæteris omnibus utilitatẽ afferre uideantur: quò etiam magis cupio explicari mihi ea à te, & ſub unum quaſi aſpectum pueritiam cum adoleſcentia conſtitui: non enim mihi hoc ſoli, ſed pluribus fortaſſe erit emolumẽto. IAC. Benè ominaris Paule, itaq; eſt faciendũ: & quoniam omnium rerum bonarũ principia ab Deo immortali ducenda ſunt, ambo eum uenerantes obſecremus, ut uolens & propitius adſit nobis, ſibiq; grata, & reliquis utilia iubeat à nobis ꝓferri. PAV. Sic agamus. IAC. Eſt igitur huius noſtræ præceptionis ratio in duas diuiſa partes. Altera in moribus pars, altera in literis tota cõſiſtit. Mores pertinent eò,

ut quod

ut quodcũq; fiet dicetur´ue, habeat in sese modestiam quandam, ordinemq́; agendi aptum & conuenientẽ, in quo splendeat decorum illud, quod non animos modò prudentium, sed imperitorũ etiam oculos delectet, moueatq́; necessariò in admirationem sui. Literarum uerò & artium earũ, quas uocamus optimas, ea uis est, eáq; natura, ut quod caput in nobis est, atq; ádeo qđ uerè & propriè sumus ipsi, id tanquã inchoatũ & rude acceptum à natura, ad summã ipsæ dignitatem perpoliant, exprimantq́; in eo formam diuinæ illi similem. PAV. Par est prǽclarũ mediusfidius mi Pater, si quidem altera ex parte facit ut similes Deo simus, ex altera ut uideamur. IAC. Atqui Paule hoc tibi imprimis & maxime animaduertendum est, hoc penitus tenendũ & cõprehendendum, non esse nos quod oculis cernitur hoc corpus, & hanc compactã ex ossibus & neruis molem carnibus cõtectam, cute uestitam: neq; hunc uultum nostri primam imaginem, in quo notare signa interiorum sensuum solemus, atq; animũ penè ipsum in eo noscere. Sed quo sapimus intus, & cogitamus, unde omnis est nobis ra

tio atq;

nuncius & speculum in oculis animus inhabita=

tio atq; cõsilium,hoc nos homines esse, factum ipsum quidem ad imaginẽ effectoris sui Dei. Sed obscurum per se & languens, nisi scientiæ & literarum lumen accendat. Iam quod dicebamus rectam educationem in literas & in mores distributam esse,rursus alia diuisione secãdũ est,quatenus quidem pertinet ad mores : nam literæ continenti ferè cursu gradus habent suos,quorũ ex alio ad alium transitus fiat:mores diuisi nec ratione solum, uerum etiam tempore. PAV. Quo pacto? IAC. Non est eorũ unum genus,neq; simplex tractatio: Aliud enim in moribus ꝓfectò est, quod aliena cura & ratione imprimitur in nobis. Aliud quod à domestica mente atq; cõsilio nobis ipsi cõsciscimus. PAV. Quid amborum ut diuisa tempora sint,non'ne una ac eadẽ est ratio? IAC. Quorum alterum cũ ratione est,alterum nullam continet rationem,non potest amborum una atq; eadem ratio esse. PAV. Cupio mihi hoc fieri planius. IAC. Conabor equidẽ,quod melius ut possim, simile tibi proponã,in quo intueri imaginẽ meæ rationis possis. Dic ergo tu mihi, uidistin' Romæ Apollinẽ illũ, qui in xysto positus

ad hortos

ad hortos Vaticanos, anteriorē illam ambulationem, & omnem gyrum uiridiorum exornat, cui proximum eſt Laocoontis ſimulacrum, ea qua ſcimus omnes artis pręſtantia & nobilitate? PAV. Amplum illud ſignum dicis & procerū, facie auguſta hominis plus paulò quàm adoleſcētis? quod tanquàm ſagittā emiſerit ex arcu, diducto geſtu brachiorū, uidetur expectare, an quò intentum fuit telum eò perueniat: in quo lenes illi conatus motusq́ corporis, atque oris eximia pulchritudo, ſummam & opifi cis artem, & operis gloriam demonſtrant. IA. Illud ipſum. PAV. Et uidi ſæpenumero, & contemplatus ſum. IA. Quæro ergo ex te, ſi ipſe Iouis Apollo filius illa prorſus facie ſit, ab eoq́ in lapidē omnia deſcripta ſint, oris, & corporis liniamenta, greſſus quoq; & motus, nec non uoces, ſoniq́ uerborū, ita ut nihil fieri poſsit ſimilius, mentis uerò & cogitatiōis nihil omnino intus ſit, dixeris'ne tu unā eandemq́ rationē Apollinis in Deo & in marmore eſſe? PAV. Agnoſco ὁμώνυμον. & ſimul uenit in mentē imaginis illius, quā Nube caua tenuē ſine uiribus umbrā in faciem Aeneæ finxit, nō

tam Iuno suis manibus, q; carmine maximus omniũ Poëta. IAC. Optimum isthuc quidẽ, & ad id quod dicebamus etiã appositius: cuius ego in memoriam si rediissem, non habuissem necesse certare cũ Polycleto, & tãquàm addere conari quæ ipsius statuariæ arti deessent ornamẽta: cum multò præstantior ille Polycletus simulacrum cuiusmodi quærebamus, omnibus absolutũ & perfectum artis ornamentis, nobis effinxisset, sed simulacrum duntaxat, hoc est quod non mente & uoluntate sua, sed imitatione quadã solùm moueatur: quod ego te arbitror non eiusdem modi, neq; unius generis cũ uero ipso Aenea existimaturũ esse. PAV. Minime uerò existimem: iamq; intueri mihi uideor, quæ sit utriusq; moris distantia, alter enim extrinsecus inductus est, & aliena ratione impressus, suæ expers rationis, tãquàm inanimatus mos, ueri moris simulacrũ, & quędam quasi penicillo in aliena tabula ducta similitudo. Alter quẽ sua & ꝓpria ratio gignit formatq;, cõsultò istud agens, gnara muneris sui atq; officii, eademq; continet, quod in priore illo genere non accidit: ita hoc ueritas est, illud ueritatis

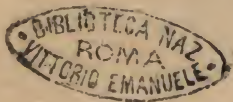
ritatis adumbratio. IA. Nunc mihi tu sapis, & ueram insistis rationem, non enim in puero, neq; homine pueri simili, qui sit mẽtis suę & cõsilij inops, illa extrinsecus inducta moris imitatio, aut certi ordinis uim, aut uirtutis proprium nomen habet. PAV. Assentior. IAC. Quin & uocabulis quoq; ac nominibus rem distinctam esse uideo, quod extraneum illum morẽ disciplinam uocamus, proprium autẽ & nostrum, uirtutem. PAV. Quid ita? IA. Disciplina est, assuescere ad alienæ uirtutis imperium: uirtus, ad suæ. PAV. Iam intelligo. Sed quid tandem isto more opus, ac non sua potius ratio ad informandum optimis moribus hominem in unoquoque expectatur? IA. Rem iacis Paule difficilem cognitu, iuuenibus pręsertim, quos nondũ dies, & usus, & rerum multa cognitio edocuit, quanta sit consuetudinis, & quàm propè ineluctabilis uis, quo etiam non conuenit, neq; potest cadere in ętatem istã exacta illa & subtilis uirtutis notio, quam etiã senecta ætate qui consequuntur, beati iure appellantur. Sed uobis pueris uel etiam adolescentibus sciẽtiæ & cognitionis loco persuasio

quædam tradenda eſt,ut credatis & pareatis maioribus natu, quos tamen exiſtimatione hominum probari intelligitis: nihil enim in laude hominum, bonaq́ꝫ opinione uerſari diu poteſt, qđ abhorreat ab æquo atq́ꝫ uero. Quantum autem afferat ad uirtutem conſuetudo, uel ex eo patet, quòd quæ de uirtute philoſophia pertractat, ea non à conſilio, neq́ꝫ à ſcientia, ſed ex more ipſo appellata eſt moralis: non enim magis corpus tenerum in membris manu fingitur, atq́ꝫ componitur, quàm animus purus atq́ꝫ recens in eum diſcedit morem, in quo inſtituitur. Quemadmodum enim in ſtirpibus, ſic in hominum animis, q̄ꝫ diu molles hi ſunt, atque tractabiles, quæuis facile inducitur forma: quæ ſi poſtea uſu & die callum obduxerit, fit propè immutabilis. Cum autem illud incōmode natura paratum eſſe uideatur, ut tantò ante in animis noſtris cupiditates rationem anteueniant, omni ope curandum eſt, ut extraneæ interea cogantur obedire rationi, dum ſua & domeſtica aduentet ratio, cuius tanquã legitimæ dominæ imperia libentius deinde exequãtur: nam ſi quoad illa abeſt, nullius
cura

cura cohercitæ, regnum sibi in animo uindicare conatæ fuerint, & quæ libuerit omnia ad uoluntatem gerere, nę frustra post reclamabit, & aduersus illas necquicquàm contendet ratio. Ac ut tibi, quanquàm adhuc penè puero (annum enim modò ætatis undeuigesimum attigisti) aliquid tamē aperiam de opere ipso, consilioq; naturæ, quando studium me tuum & ingenij bonitas inuitat. Sic habeto, duas in homine esse animi partes, dissimiles natura inter se, & fermè repugnantes: unam rationis, alteram cupiditatis: harum partium ratio perspicax ex sese est, & luminis particeps, mētisq; habet oculum cernentem clarissimè atq; acutissimè omnia: cæca, & luminis penitus expers est cupiditas. Porrò harum partium utriq; consiliarij sui adsunt bini: in suadendo unus, in dissuadendo alter. Rationi quidem ipsi atq; menti, honestum & turpe: Cupiditati, iucundum & molestum. Hi cuncti munero sex, cum contubernales sint, & in unis cōmorentur ædibus, si non consentiant & congruant inter se, sed sint turbulenti atq; discordes, quas tu ibi rixas atque pognas, quos perturbationum mo-

tus, quantos fluctus seditionum inesse pu-
tas? cùm aut tanquàm turpe repellit ratio,
quod sibi iucundum cupiditas adsciscit:
aut cupiditati molestum est, quod ratio iu-
dicat honestum: clamores intus aßidui sci-
licet, tumultus, prælia. Quæ est igitur uera
ratio bene uiuendi? hæc nimirum, ut sese
exæquet cupiditas, & componat rationi,
suumq; iucundum cum illius honesto, &
cum turpi molestum coagmentet, & con-
struat: quod assuescendo maxime, & agen-
do, cõmode fit: nihil enim tam iucundum,
quàm illud in quo assueueris, esse potest:
hoc tu in tuis sodalibus ac socijs, nec nõ in
eis locis in quibus es alitus, studijsq; quæ
pertractas facilè per te potes Paule existi-
mare, à quibus si quis te auellat, cõuertatq;
ad familiaritates alias, & ad alia studia, mo
leste accipias, quod insolitũ & inusitatum
morem odiosum ducas: ad consuetum ue-
rò cum uoluptate delabare. Quod tantum
habet consuetudo & incõsuetudo uirium,
ut altera effectrix iucũdi sit, molesti altera.
Cùm itaq; se sic habeat res, contendendum
est omni studio parentibus, ut liberos à te-
neris rectè doceant assuescere. Quanquàm
enim

enim mos iſte aliena cura impreſſus, non uera uirtus eſt, ſed ſimulacrum imitatioq́ uirtutis: tamen, quẽadmodum de Pygmalionis muliebri ſtatua in fabulis traditum eſt, proceſſu temporis euenit, ut Deorum aliquo beneficio, in ſpiritum & uitam uerę uirtutis trãſeat. PAV. Ni te à primo aliud percontatus eſſem, libẽter paterer te hunc diem totum in his ſermonibus ponere: ita cùm perpulchra ſunt iſta quæ narras, tum mihi quidem uehementer iucunda. IAC. Atqui iucundiora multò tibi erunt Paule, cum re ipſa experieris ita eſſe, & quę nunc auribus & cogitatione tua concipis, etiam uſu intelligentiaq́ percipies, à quibus tamen ingenium tuum iam propius abeſt, quàm ætas: finxit enim te natura ad ſtudia uirtutis aptum. Cura etiam acceſsit patris tui primùm, deinde noſtra. Proinde iactis præclare adoleſcentiæ tuæ fundamentis, tua reliqua eſt cõtentio, ut ſpei laboriq́ noſtro, aliorum quoq́ expectationi, quæ multa de te excitata eſt, ſtudio & diligentia & omni uirtute reſpondeas. PAV. Incenſus amore ſum mi Pater, cùm ſponte mea, tum tuis imprimis monitis & hortationibus

incitatus,ac magis etiam aliquãtum, postquàm ſum à te in Græcę linguæ cognitionem, & philoſophiæ ſtudia inductus, ex quibus quidẽ dici non poteſt,quot & quãtæ ad animum meum perueniant uolupta tes. IA. Macte uirtute, taleis enim animos haud eſt difficile recte inſtituere, tanquàm autem ſi omnes cæteri eodem animo ſint, ſic nos ad educationem pueritiæ prius, ac deinceps adoleſcentiæ aggrediamur. PAV. Quid ſi non ſint eodem pater, & naturam difficilem, minusq́ aptam afferant? IAC. Meminiſti,opinor,quod à tuo Poëta de labore eſt dictum. PAV. Qua ille labore improbo uinci omnia affirmat, id fortaſſe dicis. IAC. Dico enimuero: uerùm & illud quoq; quod in cõmuni prouerbio fertur, uſum fieri alteram naturam. PAV. Fertur quidẽ,atq; imprimis. IA. Veruntamen ſic habeto, ſi natura minus idonea ſit, poſſe quidem euinci labore atque induſtria,ut is quicunq; ille fuerit, ſub diſciplinam bonã datus,minus incõmodus euadat, nulla inſigni re ad turpitudinem notatus: pręclaram autem illam ſpeciem, decusq́ eximiæ uirtutis, nemo poteſt omnino ſine initijs

naturæ,& naturalibus quasi seminibus ac-
quirere. Quæ cũ ita sint, nobísq; id optan-
dum sit in puero, in quo naturæ est pote-
stas, non nostra, ingenium bonum uideli-
cet, quid obstat ut nõ id optemus quod sit
commodissimum, quod item de genere, &
fortuna, & cõditione eius quem institutu-
ri sumus est dicendum, ut sit honesto gene
re, bonis parentibus, locuplete familia, legi
timo coniugio procreatus: non quòd cæte
ris, quibus cuncta ista non adsunt, sit inter-
dicta ad uirtutem uia: sed quoniam his cer
tè qui à talibus principijs proficiscuntur,
magis expedita sit & planior. Prudenter
enim Græcus Poëta, cum crepido generis
non bene statuta sit, fermè progeniem inho
noratam prædicat sequi: & re uera illud al-
tum & fidens & liberum in animo, contra-
hat sese & minus audeat necesse est, cum
est generis sui probris in parentibus ipsis
notatum. Nato igitur puero, nã quoad ma
terna aluo continetur infans, & si quædam
de exercitatione corporum, ac de quotidia
ni uictus disciplina matribus præcipi non
inutilia possunt, tamen quoniam uentrem
non omnes æqualiter ferunt, suntq; aliæ

aliјs magis imbecilles, naturæ illius tempo
ris ſit cura potius, quàm patris. Natũ qui-
dem infantem curare ꝑtinus debet pater,
ut uberibus mater præcipue ſuis alat, &
propter cognationem ſanguinis, & quod
ea res non mediocre uinculum adiungit a-
mori: in quo enim plus laboratur, id cùm
perfectum fuerit, plus etiam diligitur. Ve-
rum ſi aliquo caſu nutrix fuerit adhiben-
da, deligere oportet unam, quę ſit moribus
caſta, ingenio prouidens: ut enim affici ani-
mum etiam noſtrum, nõ corpus ſolùm, eis
cibis cernimus, quæ à nobis quotidie ſu-
muntur: ſic lac ex eo corpore hauſtũ, quod
temperato regitur animo, animi ipſas illas
qualitates in infantis naturam non mini-
mum defert. Prouidere autem oportet, ne
aut aſperior in puero tractando nutrix ſit,
ne' ue rurſus quàm fuerit æquũ, blandior:
obrepit enim mos ex illo uſu nõ quotidia-
no ſolum, ſed ſingularum penê horarum &
punctorum etiam temporis, in naturã pue-
ri, ut uel aſperitate ꝑterritus demittat ani-
mum, atq; illiberalem quandam timiditatẽ
cõtrahat: uel ſi blandimentis nimiјs fuerit
corruptus, nõ queat deinde diutius in una
uolun

uoluntate consistere. Sed cum omnes ipso initio uitæ protinus nati ad fletum & uagitum simus, quasi præsagiente natura fortunam humanæ conditionis, quę miseriarum plena est, non dubium est per oculos & aures infantium, tanq̃ rudes rerum omnium, & penitus insuetos, sensiones adlabi ad animum etiam in somnis, quę eum concutiant & terreãt: quòd, ut iam diximus, omne inusitatum fermè molestum accidit, atq; inde illis asidui fletus excitentur: cui rei remedio est asidua uectatio, & nutricũ cantus, atq; ut in uultibus & in affatibus familiarium infans assuescat. Ac uectatio quidem maximè in omnem partem est salubris: nã & confirmat corpus, & animum illis terriculamentis liberat: motu enim externo interiorem illum motum, umbratilemq́; uincente ac disipante, sensionum impulsiones illæ hebetantur: ob eamq́; causam & cunæ repertæ sunt, quasi natura ipsa cõmonstrante quid conueniat agi, & gestatio in ulnis puerorum asidua. Quare danda opera est, quoad eius fieri potest, ut quæ pueros fœminæ alunt, habitent tanquàm semper nauigantes. Cantus uerò eam uim habet, ut

non modò turbatos ſedet animos,ſed ſæpe etiam furentes, ſicut in Corybantibus fit manifeſtũ. Iam cùm ad id ætatis fuerit uen tum, ut puer concipere iam uerba, & auſcultare attentius loquẽtium ſermones incipiat,tunc maxime patrẽ attendere oportet,& circũſpicere familiæ diſciplinam, ne quòd turpe uerbũ, aut impium erga Deũ ad aures pueri allabatur;ne'ue quis geſtus obſcœnior in oculos incurrat. Ac matris tum quidem etiã præcipua eſt curatio,illi enim in ſinu,atq; in uultu præcipue hæret infans, ingrediq́; ab ea & fari diſcit. Quapropter ductare eum ipſa,ac geſtare debet, ad templa,ad res diuinas,ad familiariũ matronarum colloquia atq; conſpectus, ut cognatos affinesq́; diligere iam puer, & eos diſcernere,atq; diſtinguere non de facie ſolùm,ſed ipſis nominibus queat;nec eum tamen ullam in domum introduxerit,in qua non caſta,& grauis ſit diſciplina, undique enim tanquàm à locis circumcirca ſalubribus ſalutares auræ, ſic ab integris & ſanctis ex omni parte moribus, afflatus bonæ diſciplinę in animum pueri influendus eſt. Procedunt anni,fitq́; indies puer & animo

& cor

& corpore uegetior, ut tanquàm idoneo in solo iam seri aliquid possit: nullumq; semẽ est aut prius aut præstãtius, nec quod uberiores ex sese fruges, aut utiliores ad beatam uitam efferat, quàm iniicere illi in intimos animi sensus & nomen, & cogitationẽ præpotentis Dei: ut eum incipiat & amare, & uereri, à quo sibi omnia dari atq; donari quotidie audiat, quod cõmune iam est utriusq; parentis officium: quẽ enim ipsos uiderit adorantes, & cui agentes pro benefactis gratias, eiusq; opem atq; auxilium in rebus dubiis implorantes supplici uultu atq; gestu, de eo iam ipse eam opinionẽ cõcipiet, tanquàm quiddam sit, hominum, quos ipse nouit, & potestate & natura multò maius: præsertim si, ut fit, cùm quid puer appetiuerit quod sibi flagitet dari, aut bullam, aut prætextam, aut quippiam simile, quod ad ingenuitatis & familiaris nobilitatis pertineat cultum, quotienscunq; dabitur, totiens Dei illud esse donũ atq; munus puero inculcetur, ut de principio amare condiscat, quẽ necesse est etiam timere, non timore illo seruili, is enim neq; gratus Deo esse potest, neq; ad innocentiam, ue-

ramq; uirtutē quicquàm proficit. Sed ipſo eo,qui cum amore ita cōiunctus eſt, ut nequeat auelli : De quo diuinitus ſcriptū eſt in ſacris literis: Timorem domini omnis ſapientiæ initium eſſe. Et uerè cuius in animo inſederit iſte Dei ſiue amor, ſeu timor, quando utrunq; in utroq; mixtū & copulatum eſſe dicimus,de eo nūquàm extimeſcendum eſt,quòd ad malas uitæ rationes, quiſquis ille eſt,penitus ſe dedat:qđ in puero potiſsimum conandum eſt,ut hæc bona radix ad beatam uitā fruticans,in eius animo quàm maturiſſime,& quàm ſolidiſſime pangatur,dum uacuus locus eſt, neq; alienis aut etiam contrarijs animi conceptionibus propter nouitatē naturæ,atq; ortus, mens etiā nunc occupata:cùm quæ primo & ſpatioſe depoſita ſunt ſemina firmiter cōprehēdunt, nec ſtirpium adhuc multarum ſylua in anguſtum coguntur. Atq; humana quidem eiuſmodi ſunt, ut errare & labi quandoq; ſit neceſſe: uerūtamen ſi iſta pietatis erga Deum puræq; religionis tanq̄ arbos intus adoleuerit , ſicut inutiles herbas umbroſis in locis naſci fortaſſe & uirere contingit aliquādiu,matureſcere qui-

dem cer

dem certe, & frugem ferre cõmodè non cõtingit: Sic omnia uitia quæ capitalia fuerint, hac demũ religionis uelut umbra necabuntur. Atque hoc quod de Deo, & de religione in Deũ dictum à nobis hoc loco est, sic primum est in puero & ante omnia curandum, ut nihilominus intelligatur in omnem id uitã ptinere debere: omnis enim profectò uirtus, omnis dignitas, omnis uitæ iucundæ ac beatæ spes, in hoc uno studio præcipuè posita est, ut Deum & amare & uereri non desinamus. Sequitur altera puerilis animi cultio, posterior ea quidẽ illa quam modo diximus, sed cęteris longè antecedentior, ut pater qui filiũ suum alere atque educere ad laudem excellentis uiri cupiat, talem sese illi ostendat ipse, qualem eum effici uult: non enim ulla hac esse potest præstantior disciplina. Neque hoc eò dico, quò non multa sint quotidie uitæ ornamenta adaugenda in pueris, quę in parte fortasse nõ sunt: ut literarum, uerbi causa, atque artium illarum quæ optimæ nominantur studium atque cognitio, aut iuris ciuilis, Pontificij' ue scientia, belli quoque & militiæ, si id ita contingat, exercitatio atque

usus,

usus, fieri enim potest ut pater horum omnium expers parentũ suorum culpa, uel etiam fortunæ existat ipse, quæ tamen in filio procuranda sunt: cõmune enim est & à natura inditum in omniũ animis parentum desiderium, ut filios relinquãt meliores & clariores se, quod euenit amore quodam naturali, neq; magis filij, quam sui ipsius in unoquoq;, propter insitum & innatum studium perpetuandæ uitæ, quo ad cupiditatem rapimur immortalitatis; pater enim in filio ipse uiuere, & trãsferre semetipsum in suam imaginem sibi uidetur. Sed ut aliqua in patre desint, ad quę nõ amplius iam illa est ætas, fundamentum tamen omnium in ipso est, bonus rectusq; mos uidelicet, & constans ac grauis domi disciplina, de qua summatim nobis dicendum est, & hic locus totus continenti oratione breuiter comprehendendus: quandoquidem quæ ad literas & ingenuas disciplinas attinent ordine paulò ante proposito, in secundum locum dicendi reiecta sunt. PAV. Et rectè quidem, nõ enim difficile postea fuerit reuerti ad annos & pueritiæ primordia, si sic fuerit opus; & ego nunc quidẽ hac paren-

tum

tum uirtutis,& quaſi quadam in filijs deli-neatione ualde delector. Siue quod eſt egre-gia & digna animaduerſione iſta res, ſiue quòd horum maximam partem ego quoq; in memet à uobis,qui me aluiſtis,ac produ xiſtis,expertus ſum. IA. Sit igitur hæc pri ma parentibus propoſita lex erga eos libe ros,quos ipſi uolunt ad uirtutis optimam frugem producere,ut quales eos effici ſtu-dent,tales ipſi eis uideantur. Neq; hoc ta-men quod præcipitur à nobis facile factu admodum eſt:quod ei qui uelit aſſequi, no ſcenda & tenẽda eſt in rebus mediocritas: cuius uſus difficilimus, fructus præclariſ-ſimus ſemper fuit. Verum ſi quis forte fue rit pater qui minus ipſe regendo filio ido-neus, illum tamen cupiat in uirũ magnum adoleſcere, requirat magiſtrum aptiorem, cuius in diſciplinam filium ſuum commit-tat:ſatius eſt enim externis moribus pro-bum, quàm domeſticis degenerem filium educari. Et hoc tamen factitatum ſæpe à ſummis uiris non legimus ſolùm, ſed per-ſpeximus ipſi:niſi forte Philippi regis Ma cedonum conſilium reprehendendum eſt, qui cum Alexandrũ filium haberet ea ſpe

atq; indole maximæ uirtutis, quã res deinde ab illo gestę comprobauerunt. Tradidit eum à puero summo Philosophorum Aristoteli instituendum. Sed nos quidem sic nunc ponamus, tanq; parens ipse ad puerum instituendum atq; erudiendum aptus sit, quod & sæpe animi ardore quodã efficitur, ut etiam si antea minus cogitauerit quæ ad eiusmodi uitam moderatam atque grauem pertineant, amore filij incensus in eam curam totum se conferat. Adhibenda igitur, ut diximus, est mediocritas, sine qua nihil uel specie præclarum, uel usu iucundum uere esse potest: cuius etsi integram, plenamq; notionem sola philosophia præbet, attamen qui natura bona præditi, atq; ingenio bono, laudem sibi adipisci ex uirtute cõtenderunt, etiam absq; philosophia aliquam aliquando in se imaginem huius omnium uirtutum dominæ mediocritatis haud ignobilem expressere. Hoc ex genere hominum sit pater: natura moderatus, uirtutis ac dignitatis studio præcipue flagrans, qui se totum in animũ ingeniumq; pueri per oculos & aures illius infundere studeat, Statim enim conijcit oculos puer

in patrem familiæ, ut primum ualere cogitatione incipit; attentiusque omnia illius dicta & facta intuetur, ut magnopere sit prouidendum, ne quem fingere ipsi atque formare ad omne uirtutis decus cupimus, aliquo ex nobis eum dehonestamẽto potius inficiamus. Quoniam uerò sensus oculorum sensum audiẽdi anteit, priorque adhibet uim sibi à natura traditam, ponenda primum ante oculos filij species in patre est grauis uiri, quę in amictu, & omni motu corporis animique consistit, inque his rebus omnibus quæ domi gerũtur quotidie, in quibus pater seruare uestitus cõsuetudinem eam debet, qua populus maximè utitur, ita uti neque nimis uestimentis lautus, quod leuitatis; neque rursus plebeius sit, aut sordidus, quod aliquando negligentiæ, sæpius autẽ ascribitur auaritiæ; motus uerò animi sui atque impetus, qui ab iracundia, ab aliqua molestia, ab amore, ab odio, à spe, ab inopinato gaudio, ab alicuius mali & calamitatis metu, à subitis tristium rerum nuncijs, à cæteris cuiusque modi affectibus, intestinisque pulsionibus feriunt animos & quatiunt, & de statu eos demouere conantur,

ita ſuſtentet & regat, ut appareat intuenti, motus illos animi quamuis incitatos & celeres, expectare tamen & morari rationis imperium: nec excurrere audere, niſi cùm, & quoad illa præſtituerit: quo ſpectaculo quidem nihil cerni in rerum natura poteſt diuinius. Quid enim oculis hominum tam præclarũ, tamq́ magnificum, atq; in omni pulchritudinis dignitate tam eminens accidere poteſt, quàm uirtutem animi intueri moderãtis motus, & cupiditates ſuas, easq́ ad rationis normam apte dirigentis: qua conſuetudine ſi à primo imbutus puer in parente ipſo fuerit, nę ille egregiam ſementem in animo conceperit futuræ in ſe præſtantiſsimæ uirtutis. Sed hanc modeſtiam & temperationem animi ſequitur corporis in omni motu ac geſtu quædam quaſi tarditas: nõ ponderis illa, neq; lentitudinis, id enim plerũq; ignauiæ, & deſidiæ potius eſt, aut etiam ſtultitiæ interdum, & ſtoliditatis. Sed quę ſe ad illam interiorem grauitatem accõmodet, eiſdemq́ & aſtringatur habenis, & laxetur, quibus regiť animus, ut cum eueniat interdũ ut acrius aliquid agendum contendendumq́ ſit, manuum,

pedumq́;

pedumq́; celeritas, & uultus, uocisq́; acrimonia, nõ interdicta nobis à natura, ſed ab ratione intus atque conſilio ad uſus neceſſarios reſeruata fuiſſe uideatur. Hoc, ut dixi, quod eſt ipſius uitę quaſi decorum quoddam, ornans illam totã atq; illuſtrans, noſſe quid quacunq; in re deceat, & quando & quatenus, maxime quidẽ comprehenditur & pficitur ex philoſophia: quæ una facit, ut ſit ipſum ſibi undiq;, & in omnẽ uitam ſemper cõſentiens: ſed plurimũ etiam ętas, & rerũ multarũ uſus affert, & in humanis euentibus qd plerũq; acciderit, & accidat, diligẽs animi aduerſio, quæ & philoſophię ipſi materiã inſtrumẽtumq́; ſuppeditat, & ſola ſine philoſophia in homine acuto natura, atq; pbo, ſpeciem poteſt effingere uiri ſapientis: plenam autẽ ac perfectam ſapientiã nequaq; poteſt. Debet autem pater familiæ cùm ſemper animũ ſuum habere in poteſtate, tum uerò cũ præſente filio aliquid eiuſmodi cõtingit, in quo uideat debere cõmoueri, aduocare meminerit conſiliũ rationis: neq; ſolũ quod cõueniat, agere id atq; exequi: ſed cum quadam etiam dignitate, ut quàm maxime fieri poteſt, in

animo pueri illæ præclarę ſpecies inſinuentur, & inſideant, quæ ubi ſedem ſibi, locũq; in eo conſtituerint, uſumq; & autoritatem domicilij fuerint nactæ, nullo poſtea modo paſſuræ ſunt dedecoroſas alias, deformeisq; ſpecies prope ſe accedere, aut diutius conſidere. Sit itaq; pater ab hoc uitæ inſtituto pius ac reuerens erga Deum immortalem, cum æqualibus comis, maiorũ abſq; aſſentatione & uenditatione ſui obſeruator: in ſeruos uerò ac domeſticos mitis potius, q̃ aſper: uerùm ut retineat grauitatẽ imperij, ſibiq; ad nutum omnis pręſto eſſe inſtituat, utaturq; domi breuiloquio, uoce leni quidẽ, atq; placata, ſed uerbis ualentibus: neq; ſeruorꝫ congreſſus & colloquia nimis ſæpe appetat, adeuntibus tamen, & aliquid expoſtulantibus, ſemper ſit comis, reſpondeatq; ſummatim quod ſit æquum & bonum. Vt autem ipſi inter ſe ſint concordes & pacem colant, neminiq; fiat iniuria: atq; uti inopia laborãtibus, uel etiã morbo oppreſsis ipſe ſubueniat cum quadam cura, ſignificationeq; beneuolentiæ, uerbis quoq; & factis aliquantò benignioribus: hoc patri utiq; familias non in

ultimis

ultimis habendum est, si eos continere in amore sui, & in magno metu suæ amittendæ familiaritatis uelit, quam illi sic tractati, sæpenumero uita sua habent cariorem: & inest tamen in hoc toto genere grauitas quædam & autoritas imperij, specimen dignitatis eximiũ demonstrans, quæ ad magnificentiam animorũ exaggerandam pertineat: ingenerandum est enim in animo naturaq́ue pueri excelsum illud & rectũ, quod nec in potentioribus obseruãdis grauitate careat, neq; in regendis humilioribus mansuetudinẽ deponat, cuius uti pulcherrima, sic difficilima est tractatio: & tamen eius prima lineamenta ducere in animo filij, sui imitatione debet pater, q̃ postea in eo ætas illustret, usus confirmet, philosophia perpoliat. Atq; hæc nos sermone percurrimus, non ut instituamus familiæ patrem, maius enim id negocium & maioris operæ sit: sed quantum ex eo manare ad filium boni moris quadã specie uirtutis ac dignitatis imitanda potest, id ut quasi penicillo leui ducamus, & describamus in animo recẽte & tenero, quo tanquàm in arbuscularum molli adhuc cortice incisæ literæ: sic hęc uirtutis

in puero descriptio, tempore demũ aucta & cõfirmata obcalleat. PAV. Optime istuc quidem, nam nec difficile fuerit, meo quidem animo, ubi tales parentes extiterint, filios probos & prudenteis existere. IAC. Recte sane: sed ego illud abs te existimari Paule uolo, cũ uirtutis omnis doctrina aut in exemplis cõstituta sit, aut in præceptis: hoc est, ut uel oculis, uel auribus in animo concipiatur, maiorem prope habere uim hæc quæ quasi prætereundo, & non dedita opera fieri uidẽtur, tantumq; exemplo mouent oculos ad informandas puerorum ad uirtutem mentes, quàm quæ ad hunc eum ipsum finẽ palàm intenta sunt: mouet enim illa admiratio paternæ uirtutis, quæ in quotidianis moribus elucet, pueriles animos ad uoluntatẽ imitandi, pręclaroq; spectaculo inuitat, ut fieri cupiãt similes: cùm præsertim uideãt eos qui circùm sunt, cum silentio & ueneratione patrisfamiliæ imperia exequi: obuersatur enim illis ante oculos & in intimos sensus obrepit, nec uigilantibus solùm, sed sæpe etiam in somno, decorũ & pulchrum illud, quod est solum per se, suaq; sponte spectabile: cuius aspe-

ctus &

ctus & admiratio prompta est, eaq́ꝫ omniũ communis. Scientia uerò paucis concessa, atque in hoc quidem genere tacita magis, quàm uocalis patris eloquẽtia ad instituendum filium proficit, ea uidelicet quæ ipsis factis loquitur: nam uerbis agere, & dare ea uitæ præcepta filio, quæ pater ipse sibi non sumpserit, idem est ac profiteri se itineris ducem esse in eum locũ, à quo ipse longè diuersus abscedat. Quòd si talẽ ut queat gerere personam, aut à natura non accepit pater, aut sibi ipse studio & meditatione fingere non potuit: eum, ut iam diximus, hominem requirat, cui recte in disciplinam filium posit tradere. Verum nos, ut cœpimus, in patre insistamus, qui aut esse talis debet, aut ut sit, optandum certe est, qui præeundo filium posit ipse in iter rectum ad uirtutem deducere. De quo nondum à nobis dictum est, quod est maximum, & ab hominum usu fortasis atque opinionibus longe remotisimum. PAV. Quod nã quæso istud est? magnum enim esse profecto, quicquid sit, necesse est, quod ad tot res, tam præclaras, quot iam strictim oratione percursæ sunt, aliquam accesionem

queat afferre. IA. Hoc nimirum eſt, in quo uita communis tanquàm in ſcopulo erroris alliditur, quòd omnes pene homines diuitias putãt & magnitudinem pecuniæ ad uitam benè ac lautè agendam, maximum ſimul adiumentũ, ornamentumq́ꝫ exiſtere. Atqꝫ hoc fortaſſe non uſquequaqꝫ falſum eſt, magna enim commoda atqꝫ adiumenta hominibus, non ad uitã ſolùm, ſed ad uſum etiam exercitationemq́ꝫ uirtutis, à pecunia parata atque à domeſticis opibus ſunt. Sed hac opinione & ſententia longius ductos, neſcire ſibi cõſtituere finem, & modũ ignorare tam quærendi quidem, quàm etiam utendi: nullam hac ego ſtatuo peſtẽ in humano genere pernicioſiorem incidere potuiſſe: per quam quod patet ſcilicet, & perſpicuum eſt, hominum inter ſe ſocietas & fides iampridem ſublata penè, & de uita tota exterminata eſt. Aſt ego contra contendo, domum eam quę diuitĳs, pecuniaq́ꝫ redundet, neceſſariò omnis recti moris, & propter eam cauſam uitæ quoqꝫ pacatæ ac iucundæ expertem eſſe. Neque ideo dico, quòd paupertatem & inopiam è contrario adſciſcendam putem; facilè enim aſſentior

Regi

Regi ſapientiſsimo Deum obſecranti, ut nec diuitias ſibi,nec paupertatem, ſed tantum ad degendam uitam donet neceſſaria: quam item ſententiam, pater ille philoſophorũ,noſter Plato comprobat. Sed cum flagitia hominum & ſcelera maiora quædã ſint,alia minora, ſuſcipiendum eſt, maioribus nimiam rerum copiam fontem originemq́ eſſe, minoribus inopiã cauſſam afferre.Ego uerò malim eius familiæ, è qua ingenuum puerũ, adoleſcentemq́ inſtituimus,ſic opes domi,& fortunas eſſe conſtitutas,ut dominus quæſtum nullum faciat, ſitq́ domeſticis uectigalibus cõtentus,quę potiſsimum conſiſtant in fructibus prædiorum,ea porrò ſuppeditent ad uſum cul tumq́ quotidianum,non modò commode, uerum etiam liberaliter:ſed quibus diſpen ſandis frugalitas adhibeatur:nam luxum, & opulentiam,& uarietatem ſupellectilis, multiplicesq́ domi ornatus, atque cultus, tanquàm uitæ uenena imprimis fugienda eſſe duco:frangit enim,& conterit uim totam uirtutis, animũq́ prorſus diſsipat illa abacorum,mancipiorum,gẽmarum,tabularum pictarũ, ueſtisq́ ſtragulæ elegantia,

ac uarietas,ſuiq́ꝫ inani in admiratione deti-
net:ut uaniſsimis ſtudijs homines occupa-
ti,ad ea quæ ſunt uirorũ induſtriæ neruos
& cõtinentiæ nequeant intendere : ac tunc
minime,ſi in quotidianis epulis, & ijs quæ
epulas ſequũtur,ludis,iocis,cantibus, feſti
uis lepidisq́ꝫ dictis,omnis & uitæ & pecu-
niæ fructus reponatur. Hoc enim ex gene
re uitæ , & aſsiduis domi delitijs , uini,ci-
biq́ꝫ affluentia,ac quotidianis quodã modo
luſtris,cum dies,& horæ, & tempora in ali
qua ſemper uoluptate conſumantur , non
modò feroces,& infeſti, & arrogantes ani-
mi adoleſcentium fiunt , ſed immoderati
etiam,& effrenati,& crudeles, atq; in omni
genere deprauati:ut in naturam mentemq́ꝫ
tyrannicam euadant , nihilq́ꝫ iudicent re-
ctum,niſi ipſis quod libuerit:cæteros autẽ
homines pecudum ac iumentorum inſtar
ſibi ſeruire ſtatuant oportere:ut confiten-
dum planè ſit, qua in domo, atq; ádeo qua
in ciuitate huiuſcemodi uigeant mores,ſe-
mentem in ea omnium malorum & calami
tatum eſſe iactam:nec fieri poſſe, ut ſtatus
illius reip.aut diu quietus , aut in uniuer-
ſum diuturnus ſit. Atqui hanc uulgus li-
beralem

beralem uitam appellat: falsò istud quidē, uti alia multa: quippe cùm ex hac potissimum cōsuetudine uiuendi, his profusis & luxuriosis sumptibus, auariciam existere necesse sit, illam uiolentā & rapacem dico, per quā nationes urbesq́ euertuntur. Sed quoniam de his rebus subtilius disserendi non est in præsentia locus, sic patrifamilias præscribamus (sit modò is qui liberos cupiat in uiros fortes, industriosq́ euadere) frugalitatem domi, & temperantiam, ac in omni cultu uictuq́ parsimoniā illi retinendam esse: quę tamen absit à sorde, nec minuti angustiq́ animi indicium præseferat: qđ fiet, si quotidiano & penè stato apparatu, mēsis mundis potius quàm locupletibus, non obsonium parcè prębitum, sed conquisitio & uarietas fuerit repudiata: uidetur enim in hac moderatione uitæ ratio inesse splendida & liberalis, uitium in utranque partem deuitans, digna sapiente patrefamilias, cuius quod ad liberos educandos pertinet, in hac parte quidem peculiaris curatio est: nam matres ferè & fœminæ omnes indulgentiores sunt, itaq; infarciēdo & suggerēdo quodcunq; expetitum fuerit, cor-
rumpunt

rumpunt mores puerorum, neq; aduersus eorum uolũtatem uel ipsæ quicquàm moliuntur, aut dicunt, uel alios patiuntur loqui: quo uno maxime regnum in anima cupiditatum, & Tyrannis ipsa alitur. An non attendisti his diebus Paule, cum Persarum res gestas legeres (me enim autore & Cyrum Xenophontis, & Herodoti historias Græcè amplexus es) quantum ex diuerso cultu institutioneq́; puerili, diuersæ Regũ illorum naturæ, & contrarij inter se mores extiterint? Cyrus ex patre nobili ille quidem & imprimis claro apud Persas, sed tamen in illis moribus educto, quibus panis & aqua cibus, obsonium autẽ nasturtium herba, aut si carnibus uellent uesci, illę erãt labore & sudore, nec sine uitæ interdũ periculo in syluis & à feris expetendæ, magnus extitit Rex, natus ad res gerẽdas, laudem & gloriam in imperio amplificando unam præcipuè spectans: cuius erga populares comitas atq; ęqualitas, in bello uictas nationes clementia, atq; iustitia effecit, ut non magis eum carum haberent ciues sui, qui semp amauerant, quàm deuicti hostes, qui antea illi grauiter offensi fuerãt: nomẽ

quidem

quidem illustre est, & sempiternam laudẽ uirtutis ad posteritatem consecutus. Hic Cambysen filium, quẽ hæredem nominis, atque imperij relicturus erat, alijs ipse uidelicet negotijs occupatus, alendum mulieribus permisit: non enim uirtutis uim, neque rationẽ è philosophia, quæ una facit, ut illa sit sibi in omnem partem consentiens, sed à natura tantum acceperat: ergo dignum inuenit in progenie sua muliebris disciplinæ fructum: omnibus enim in delitijs, & mulierum blandimentis educatus Cambyses, & assuefactus à puero, nihil offendere qđ esset suis cupiditatibus obuiũ, postea Rex appellatus, ad eã intemperiẽ animi amentiamque progressus est, nihil ut eum neque saturare, quod usitatũ esset, neque quod legitimum delectare posset: ita ad cædes multorum, & in his fratris sui germani, furore quodã amentiaque inductus, cum etiã Deorum immortaliũ numini illuderet, ad extremũ sibi manibus allàtis, & semetipsum unà & totam Cyri domũ pessundedit. Delatum est postea ad Darium Persarum regnum, spectatę nobilitatis inter Persas, sed cuius tamen domi cultus atque fortuna lon-

ge à regalibus delitijs abfuiſſet. Is porrò ad imperandum nō eandem fortaſſe animi magnitudinem quā Cyrus, parem quidem iuſtitiam atq; humanitatem attulit: quare eius quoq; opera regnum Perſarū maius effectum eſt: è quo genitus Xerxes ab eadem atq; Cambyſes educatione muliebri, paternaq́; negligētia, Perſas honore & laude cumulatos, graui ipſe dedecore & calamitatibus plurimis affecit. Atq; hæc iccirco memorata ſunt à me, tibi Paule ut appareat quod pluribus uerbis fuit neceſſe dici, nullum eſſe obicem ad uirtutem adipiſcendam maiorem, q̃ delicias domi, & conquiſitiores, q̃ moderata ratio poſtulet, rerū apparatus: quorū ſtudio ſi captus fuerit parens, nil eſt quod contendat fortē & ſtrenuum, & idoneum magnis rebus poſt ſe filiū relinquere. Quid ergo eſt? placet mihi ſeueram & caſtam domi eſſe diſciplinam: neq; eam tetricam tamen, ſed cōdîtam liberali quadam comitate, ut domeſtici nullius rei indigeāt, amici autem & hoſpites intro libenter commeent: ad quorum aduentus, inuitationesq́; paterfamilias ſplendorē cōuiuij, & hilaritatē uultus ac ſermonis ma-

iorem

iorem aliquantò illa quotidiana adhibeat: lautius quoq; accipiat, & elegãtius, nec tamen ꝓfusis sumptibus (hos enim semper abesse à bene constituta domo uolumus) Quin in ipsis epulis & uino tacita poterit inesse exploratio & obseruantia quædam, quo se nam pacto filius gerat: num patriæ disciplinæ ac moderati usus memor, pudorem in conuiuio modestiamq; retineat, noueritq; sibi ipse in poculis temperare: hoc enim documentum capi in pueris atq; ado lescentibus imprimis conducere cẽset Plato, ad speculandum quæ sit natura cuiusq;: neq; id nos repudiamus, etenim consilium est periculo uacuum, præditum utilitate, in quo si satisfecerit adolescens, lætitiamq; conuiuij hilaritate potius & sermone liberali, quàm palato & gutture metiẽdam sibi duxerit, næ de eo non nequicquàm sperare licitum fuerit, talem eum fore, qualẽ quisq; debet unus suum optare filium ut sit pater. Sed ut nostræ in hoc genere pręceptionis summam faciamus: debet is paterfamilias, qui in ingenua disciplina ac liberali, eadẽq; casta & moderata alere liberos suos uult, sic habere constitutam domi quoti-

dianæ

dianæ impensæ rationem, ut & parsimoniā sciat tenere sine sorde, & splendorem ac liberalitatem adhibeat, cùm uenit usus, sine profusione & luxuria: ab omni quidē parua & cōcisa cogitatione rei cuiusque uel minimæ curādæ prorsus refugiat, qua omnis planè eijcitur ex animo ingenuitas, & uirtutis indoles obsolescit: hoc enim ex genere morosi, & difficiles, & molesti homines efficiuntur, nec cæteris solùm, sed sibi ipsi infesti, omnia quasi semper desperantes, ijdem lucifugi, pusilli, ubi in cœtus se dedêre, ridiculi, siti prope in angulis, nihil latum & liberum in animo comprehendentes: oppleti mentem sordibus, & minutissimis occupationibus, quo quid uirtuti, grauitati, dignitati, altitudini animi fieri potest inimicius? Sed, ut ab hoc aliquando genere abeamus, habes Paule in patre formā eius exempli, effigiemque dignitatis, cuius ego aspectum & contemplationem propositam uelim filio ei, qui ad magnas spes alatur, ad imitandum atque assequendum: quæ quidem in oculorum sensu posita sit, quorum interdum muta speculatio non minus proficit ad uirtutem, quàm aurium auditus uo-

calis

calis,de quo ipſo poſthac dicendum nobis eſt:hic enim ſenſus diſciplinæ eſt,& doctrinæ & omnis ſapientiæ peculiaris ac proprius,ut qui animum ſolus cernat,quē nequeūt oculi intueri.Itaq; Socrates ille Græciæ ſapiētiſsimus,oraculo quoq; Delphico ſic iudicatus, cum adoleſcentem quendam facie honeſta ac liberali diutius contemplaretur,illeq; adſtaret tacitus , dixiſſe fertur, Tandem ut te uideam aliquid loquere;uidelicet ille hominem eſſe ipſum animū,animi autem cognitionem & perſpicientiam non oculis,ſed auribus attribuebat;neq; id iniuria,hauriunt enim aures uocem,quam format & diſtinguit oratio,quæ cum ſit ſimulacrum cogitationis atq; mentis, uehiculum ſenſuum inteſtinorum,ex animo ad alium animū uiam ſibi faciens,perfert meditationes & cōmenta illius mentis , unde ipſa profecta eſt,per aurium meatus ad alteram mētem,legationeq; opportuniſsima & maxime utili fungitur, ut quæ in arcanis mētium penetralibus occulta alioquin laterent & abdita, hæc auditus uociſq; miniſterio,cum tota humanorum animorum nobiliſsima atq; acutiſsima gente cōmuni-

D *centur*

centur. PAV. Et si quæ de uisione oculorum dicta à te sunt, quatenus per eos species quædam magnifica atque grauis transmittitur animo, cuius ille exemplo & imitatione fit ornatior, summopere me delectauerunt: tamen expecto non minorem ex aurium sensu uoluptatem; quippe cùm earũ ope, illa ipsa quoque quæ de oculis dicta sunt, ad animũ meum grata iucundaque peruenerint. Nanque & tu ad hunc ipsum sensum ornandum ac cõmendandum ijs uerbis usus es, ut non mediocris mihi sit in te audiendo facta expectatio. IAC. Agemus hoc loco Paule id quod tu paulò ante dixisti facto opus fore, si accideret usus, ut reuocemus orationem ad priores annos, quos noster sermo erat prætergressus, perueneratque ad quandam metã, hoc est ad terminum eius ætatis, quã nos tribus septẽnijs, & quarti dimidio admodum intendimus definire: illo enim institutionis genere, quod exemplis & moribus maiorũ intuẽdis uitam uirtutis imitatione exornat, tota modo à nobis adolescẽtia comprehensa est. Cùm uerò ad ea referri orationem oporteat, quę in pręceptis & monitis, assiduisque

duisq́ parentum uocibus erga filios posi-
ta sunt, quò illis non solũ proponatur, sed
exponatur etiam ipsa uirtus, Principiũ fue
rit nobis ad hoc quintus ætatis annus: nã
& is dimidium ferè staturæ conficit, quod
ad mensuram corporis pertinet, quantum
alterum tantum uidelicet, auctionis & in-
crementi uiginti cæteri anni addunt conse
quentes; & eo uertẽte anno, primum puer
qui in potestate mulierũ totus antea fuit,
ad curam patris bona ex parte traducitur:
Iam enim & proloqui expedite quæ ipse
intus concepit omnia, & planè intelligere
alios loquenteis potest. Ergo ab eodem ini
tio & fundamento, quo prius omnem no-
stræ ędificationis substructionẽ de integro
coagmentantes, ab religione inquàm, & ab
Dei immortalis amore atq́ cultu, princi-
pia iterum nostræ ducamus orationis; non
enim si solem quotidie oriri & reuerti iu-
cunde cernimus, propter excellentiam cla
ritatemq́ maximi syderis, cuius splendore
& lumine exhilarescunt omnia, minus de-
bet ad animum uoluptatis accidere, cum
de Deo sępius eadem repetimus, atq; adeo
multò plus, quando omnis pulchritudo,

D 2 & ful

& fulgor, & uarietas cœlestium astrorum, ab eius ipsius summi Dei infinita pulchritudine, tanquàm exiguis riuis deducta est. Primum igitur & ante omnia curare debet pater, ut animũ pueri illo timore Dei imbuat, de quo antè dictum est, qui timor solus ad inuictam fortitudinem animi aduersus humanos omnes casus firmandam & cõstituendam maximè facit; quod erit si uim illius, & ubiq; præsentiã, immensamq; maiestatem, non tam rationibus quidem, quas nondũ capere potest filij ætas, quàm exemplis, & narrationibus rerum earum, quæ diuinitus miræ acciderũt, exposuerit filio: in beneficijs quoq; eiusdem Dei commemorandis, quibus & priuatim ipse ab illo, & omne genus humanum cõmuniter affectum est, & assiduus fuerit & diligens: in quo mysteria nostræ religionis cõtinentur, quæ sunt tradenda & insinuanda penitus, neq; hac informatione filij ad pietatem & religionem, quicquàm habẽdum est antiquius. Quod præclare fiet, si quæ sancte & pie filio de rebus diuinis monstrauerit pater, ea non uerbis ipse tantũ, sed factis & operibus usurpabit. Secũdum Deũ autem

Diuosq́ꝫ omnes, quos aut bonitas Dei statim ab initio, aut post præclara ipsorum in terris merita, & honestissimè acti dies in cœlum sustulerunt, quorum utiquè debet præcipuus uigere honos, & immortalis apud mortales gloria, parentes suos cuiqꝫ maxime docebit esse honorãdos, & re uera cum ferè omnia parentibus debeantur, ortus enim noster & uita, lux quoqꝫ ipsa hæc diurna, quã ore, oculis, naribus, totius deniqꝫ corporis contactu uolutatuq́ꝫ libenter & iucundè percipimus, ipsis accepta referenda est: tum autem labores ab eis causa nostra suscepti, pleni curarum & solicitudinis, quos illi ut alant nos, & producant, sistantq́ꝫ honestè in cœtu ciuiũ, atqꝫ æqualium nostrorum, non modò non refugiũt, sed appetunt ultrò, & consectantur: digni profectò sunt, ut illis omnia à liberis gratia debeatur, quę pietate potissimùm, & cultu eximiæ cuiusdam uenerationis reddenda est: quam sequitur procuratio illorum uitę ac salutis, & ut eorum necessitates, atqꝫ incõmoda, labore, ac diligentia nostra depellamus: suppeditemus egestati, infirmitatẽ sustineamus, omnes domi forisq́ꝫ mole-

ſtias,quę undecũq; inferantur,ab illis propulſemus. Etenim ſi bene Heſiodus, qui iubet pari menſura reddere beneficium,qđ ab alieno acceperis, aut cumulatiore etiã, ſi queas,quantum tandem erit parentibus impendendum, quorũ beneficijs par nulla eſt gratia quę poſsit reperiri:nec uerò etiã quamuis infirmi,decrepiti,depoſiti,unquã inutiles filijs parentes ſunt. Sed ut Diuorum imagines, & ſimulacra colimus, ob memoriã beneuolentiamq; eorum, quorũ uultibus aſsimulandis illa efficta ſunt, & quòd arbitramur ipſos illos Diuos propterea ad benigne nobis faciendũ propenſiores fore:ſic nullũ Dei immortalis ſimulacrum apud nos, quàm in patre & matre poteſt eſſe præſtãtius. Atq; his ita erudiendus eſt tener animus filij in honore cultuq; parentum,ut pater matrem filio,mater patrem,utrunq; autem domeſtici ac familiares colendum ac uenerandum puero ꝓponant. Neq; in ſolis tamen parentibus hic à liberis honos inſiſtere: Sed ad auos, reliquosq; maiores, ſi forte ſuperſtites adhuc ſint,progredi etiã debet:cùm in illis omniũ quę à parẽtibus accepimus cauſa uideatur
etiam

etiam esse antiquior. Porrò ab hac in patres auosq́ reuerētia, hocq́ honore pio ac debito, reliquus quoq; iste honor & cōmunis cultus, qui senibus, & grauibus, & ætate affectis hominibus impēditur, tanquàm ex alueo pleno pudoris & probitatis exuberat: iustus ille quidem, neq; illi ætati non congruens, quæ sibi patrium nō immerito nomen uindicat; nam & de principio pueri quos nondū subtiliter & exquisite ex oris uultusq́ lineamētis possunt discernere, illo aspectu senili admoniti, cunctos uocant patres: & deinde postea cum æqualibus consuetudo propè fraterna coniunctioq́ amoris præbet in patribus eius nominis cōmunionem. Iam illa ætate quicunq; est, si non generatione, at consilijs potest puero atq; adolescēti fieri pater. Quā ob rem rectissime Romulus, siue ille Numa extitit, quorum alter urbis, alter iuris & religionis Romanæ fuit parens, hac senectutis cū nomine paterno cognatione adductus, summum consilium Ciuitatis Senatum, ipsos autem Senatores Patres nominauit: statuitq́ senioribus decedi de uia, caput nudari, & assurgi aduenientibus ab iunioribus

 debere:

debere: quod maxime ac diligentissime Lacedæmone obseruatum fuisse literis traditum est: mirum enim quanto in honore habita fuerit semper in illa ciuitate prouectior ætas. Ex quo extat illud: ab homine Spartano falsè ac doctè Atheniensibus exprobratum. Ludis enim Athenis cùm Lacedæmonioꝝ legati in gradibus orchestrę honorificò sanè loco assedissent, postq́ aliquantũ pleno iam theatro ingressus senex, innixus baculo, homo sanè haud magni precij, circumiret quærens locum, neq; eũ sessum reciperet quisquàm: ut uenit ad Lacedæmoniorum legatos, illi confestim ob ætatis reuerẽtiam honorificè assurgentes, superiore illi subsellio concessere: propter quod eis cũ esset maximo plausu ab uniuerso theatro gratulatio facta, unus eorũ non illepidè, Ergo probè, inquit, norunt Athenienses quid facere rectum sit, sed id facere ipsi negligunt. Formandus itaq; parentum præceptis & diligentia est puer, ut honorẽ senibus, & maioribus natu habere condiscat, habeatq́ eos penè in parentum loco: proficit enim huiusmodi obseruatio cultusq́ maiorum ad omnem uitæ mode-

ſtiam adoleſcentibus plurimùm, quod & pudorem in animis eorũ ingenerat, & multos illis actorũ dictorumq́ue ſuorum conſtituit teſtes, ut nullam in partem ipſi audeãt extra honeſtum & rectum ſe commouere. Dum enim quos uerentur & colũt, eorum magiſterium (ut ita loquar) & malam de ſe reformidant opinionem, difficilem habent magis rationem peccãdi, deprehenſiq́ue erubeſcunt: unde à uerendo dicta eſt uerecundia, quæ eſt actus ipſe pudendi atque erubeſcendi, in uultu peccatum pingens, & liberalem ferens criminis cõmiſsi multam: uadem boni ingenij tamen, & expectatæ in puero uirtutis, ut ſanè apposite uideatur dictum, Erubuit, ſalua res eſt. Nam pudor ipſe habitus eſt cauendi, & prouidendi, ne quid tale contingat ut ſit erubeſcendum, omni quidem ætati congruens, ſed ornamentum præcipuum adoleſcentię: quem ſi amotorem flagitiorũ, & propugnaculum cõtinentię uirtutisq́ue dixerimus, haud ſanè falſo eũ appellauerimus nomine. De quo ſuaſerim equidem parentibus, quibus noſtra non leuis futura eſt autoritas, ut hanc pudoris ſtirpem in ingenuis animis ſatam

à natura,omni ipsi ope fouere ac propagare in liberis non post mittant: fructus ex ea uberes suorum laborum percepturi. Quãuis enim non sit pudor idem planè qđ uirtus, firmamentũ est tamen præcipuum uirtutis;malę enim de se opinionis atq; infamiæ est timor,in quo seuera est & diligẽs uirtutis custodia. Itaq; qui pudorem diuinum timorem esse dixerũt,huius uim affectionis melius denotasse sunt uisi. Solus enim pertimescit ne id amittatur à nobis, quod unum obtinemus honore ac dignitate propemodum diuinum,decus atq; honestatem uidelicet. Ac cæteros mortis & periculorum pauores,metus,formidines,qui animos abijciunt ac prope exterminant, cum plerũq; uanos atq; inutiles, tum semper turpes esse merito existimamus,quorũ etiã species ipsa indecora & illiberalis sit, nam & lurido pallore os, & tremoribus membra concutiunt atq; deformant;quod accidit animo refugiente ad arcẽ uitæ quę in corde est, & omnia illuc subsidia undiq; aduocante: ut quasi deseruisse exteriorem mœnium ambitum,& cessisse hosti loco uideatur: pudor uerò occurrit foras, extra

enim

enim eſt periculũ,ab opinione ſcilicet,atq; oculis,& ruborem in uultu,tanquàm perſonam ad peccatum opponens, ſe cælatum cupit,in quo ipſe ſeſe indicat,nec tamẽ magis deliquiſſe ſeſe, quàm uri in animo, quod deliquerit, oſtendit: idq; ita uenuſte facit, ut cùm uideatur fateri peccatum ſuum, in eo ipſo deceat in quo fatetur. Sed quoniã de his ſatis multa,redeamus ad id quod dicebamus,illud idemq; de integro ſæpiusq; dicamus,huius affectionis uim atq; naturã quæ timorẽ alit in animis ignominiæ, atq; propagat,ab eis patribus, quibus recta liberorum educatio eſt cordi, ſtudioſe in filijs inſerendam, colendam, adaugendamq; eſſe, ut quæ quoad uera ratio & philoſophia ipſa aduentet, bonam in eis mentem, opinionemq; cuſtodiat: in quo aliqua non leuis à parẽtibus diligẽtia & cura eſt adhibenda. PAV. Quæ mi pater? incredibile eſt enim quantopere audire cupiam. Nam & ſi acceperã à uobis, qui me aluiſtis, atq; inſtituiſtis,honorandos eſſe parẽtes, & maiores natu colẽdos,idq; ego pro mea parte ut agerem,eſſemq; uobis dicto audiens,ſtudioſe enitebar;nũc tamen cognita utilitate

uestri consilij, & quantus inde pudoris existat fructus intelligens, quod antea nõ animaduertebam, ero posthac in parendo, & perseuerando etiam constantior: quod quidem mihi præcipue præter cæteros conuenit: quando cæteri à singulis, ego ex binis parentibus ad uenerandos, colendosq́ maiores productus sum. IA. Lætor Paule nõ inaneis fuisse operas nostras, quibus te ad philosophiæ studia applicare cepimus, iam enim mente concipere te intelligo, quantũ ad rectum morem uera ratio & sciẽtia ipsa firmamenti afferat. Sed quod de pudore in liberis alendo & conseruando dicebam, id eiusmodi est, ut patres quos iste amor filiorũ ad decus & ad dignitatem instituendorum, dignus patria charitate indulgentiaq́ cepit, suscipiant negocium cum lenitate & mansuetudine, nec ullam asperam, ac perterricrepam (ut uetus Poëta inquit) erudiendi atq; instituendi ineant uiam: uerùm facilitate, clemẽtiaq́ nitantur: uerùm ut in omnibus seruetur semper grauitas: non enim usq; eò demittere se debet pater, ut familiarem se, & ueluti sodalem constituat filio: ex quo orit̃ in puero patris con-

temptio

temptio, & fiducia quædã suijpsius, ut tanquàm nulla astrictus lege, quodcũq; libuerit, præfractius id concupiscat: neq; rursus ita austerus esse & pertinax, ut non multũ comitatis atq; humanitatis filio impertiat: uiuamq; imaginem sui, qua nihil est parentibus in omni uita dulcius, nõ ardore quodam beneuolentiæ foueat charius atq; amplectatur. Sed ut moderandũ est amori, ne nimia indulgentia corruptus puer, exuat metum & reuerentiam sui patris: sic à prçcipiti & prærupta asperitate uehementius etiam abstinendum est, quæ amorem elidit ex animo filij, eumq; in id uolũtatis & studij adducit, ut quæcunq; patri placere in se cognouerit, habeat ipse odio: & uel ad illiberalem animi timiditatem se abijciat, uel si fuerit natura cõtumacior, nitatur in aduersum, & detrectando imperium patris, quotidieq; deterius aliquid faciendo, quasi paternas iniurias sibi uideatur ulcisci. Hęc intuens qua fuit sapientia & quo usu rerũ maior ille Cato, imprimis ferre, & habere in ore solebat, Non minus pollui, & detestandos esse patresfamiliàs, qui cõiugibus & liberis, quàm eos qui delubris Deorum

immor

immortalium manus attulissent. Et uerè si cogitare uolumus, cùm nemini expediat metu contineri in officio, minime cõuenit liberis, quorum præsertim animos ad decus & ad honestatem cupimus informare: infirmus enim & debilis uirtutis custos metus est: quẽ qui adhibere in filijs uolũt, audiant Terentium è cõmuni uita huiusce modi patres cõmode admodum obiurgantem: Et errat longè mea quidem sententia, qui imperium in liberos grauius & stabilius esse putat, ui quod fit, quàm quod amore adiungitur. Sit igitur hoc patri imprimis propositum, ut se amari & magnificari uelit à filio: quod assequetur, si neque morosus, neque asper, neque singula curiosius insectãs, nullamque in partem immitis fuerit, & truculentus, præbueritque se facilem & indulgentem filio, grauitate tamen ubique retenta: id autem erit, si ita facta dictis temperauerit, inter seque miscuerit, ut in his quæ erũt studij alicuius & uoluptatis (quę quidem sit concessa atque ingenua) nihil aut parum uerborũ interponens, largiter cuncta suppeditauerit filio, siue equis ille oblectetur, seu canes ad uenãdum appetat, uestitu

etiam

etiam indulſerit liberali & ſplendido, neq; nimio tamen: ac deinceps hiſce omnibus ut uocare æquales ſuos, hoſpitesq; accipere domi, munerare etiam interdum aliquē ex ſodalibus ſuis poſsit: hæc enim pater ſi nihil prius garriens cum filio, neq; ineptis collocutionibus iocum & hilaritatē quærens, grauiter atq; magnifice, ac tanquàm conſilio certo, utenda, agenda, regendaq; conceſſerit: mirum quātus in animo illius inſidebit, & ad amorem, & ad reuerētiam, nihil ut audeat, ne cogitare quidem filius, in quo diſpliceat patri. Rurſus ſi in his quæ erunt uirtutis atq; officij, quæ ad modeſtiam, quæ ad continentiam, quæ ad comitatem cum æqualibus pertinebunt, humanitatē cum inferioribus, erga ſuperiores cultum, atque honorem, pater orationi præceptisq; non pepercerit, fueritq; in monendo & docendo aſsiduus: Porrò autem in rebus ipſis atq; factis, in quibus recta diſciplina cernitur, nihil gratiæ cauſa permiſerit filio, neq; ſiuerit ut ſuo ille arbitrio, ac non ex præſcripto patris, præceptisq; uirtutis quicquàm gerat, agatq;: nimirū hoc modo maxime, illa pudoris fertilis uirtu-

tum &

tum & frugifera radix, idoneos nacta cultus, ad summam dignitatem in puerorum animis adolescet: neque illis solum metum ignominiæ, sed amorē etiam iniiciet & cupiditatem incredibilem adipiscēdæ laudis: altitudine quoq; animi & celsis rectisq; uoluntatibus illos adornabit, ut abhorreant omnem sordem indignitatemq;: optimus enim artifex pater atq; is qui refert ad dignitatem omnia, cum se & propter indulgentiam suam amari à filio, & propter grauitatem metui obtinuerit, facile illius ducet animum in quācunq; uolet partem, nec ullum semen in eo uirtutis frustra iaciet. Itaq; se ille primum cupiet à patre & laudari & ꝓbari, laudato ipso (ut Hector ille Neuianus inquit) uiro: deinde ad æqualiū familiaritates, & consortia ita se dabit, ut cum splendore uitæ, & morum nobilitate illis antecellat, humanitate tamen uelit esse par. Sic uita erit, noster inquit Terentius, facile omnes perferre ac pati cum quibus erit, cumq; unà his sese dedere, eorum obsequi studiis, aduersus nemini: nunq; præponens se illis, ita ut facillime sine inuidia laudem inuenias, & amicos pares. At no-

ster iste

ſter iſte aliquantum plus: præter laudem enim atq; amicitiam nouam, etiam admira tionẽ ſummæ uirtutis obtinebit. Sed quo= niam multa cadunt in hanc ætatẽ, quę ſunt interdum uitio propiora, q̃ uirtuti: quod quidem neceſſarium uidetur ita eſſe, pro= pter efferueſcẽtiam cupiditatum, tum ma= xime, & quod nondum adulta in pueris & adoleſcentibus eſt ratio, quæ poſtea quàm bene confirmata eſt, uix etiã uidetur poſſe ſenes, & ętate prouectos homines, ab omni errato & culpa cohercere: diligenter uiden dum eſt patri, ut ad regẽdam & gubernan dam lubricam ætatem filij multum æquita tis & patientiæ afferat, acuteq́; diſpiciat, ſi quid ſit cõmiſſum uirtuti alienum, atq; offi cio: num id ex eo genere crimen ſit, quod ad bonum morem corrumpendum ualeat, an quod ab ætatis & adoleſcẽtiæ quaſi fer= mento quodam fuerit profectum. Horum nos criminum genera in præſentia non di= ſtinguimus, alienus enim de his differendi eſt locus. Sed tamen ſunt nonnulla in qui= bus pater diſsimulare & pati, & aliquid permittere adoleſcentiæ poterit, dum te= neant illa aliquem modum, neque habebit

necesse omnia pro suo iure exequi. In quibusdam autem acrior, & uigilantior sit necesse est, nec patefieri aditum sinat ad ea insinuanda uitia, quę cum ætate postea accrescunt simul, indolemq; statim ab initio, si inualuerint, uirtutis, mox & rem, & omnē bonam famam eijciunt: cuiusmodi aleæ, ganeæ, atq; impotentes illi amores sunt, quos tyrannos animi præclare describit Plato. Ac in superiore quidem illo genere, quod mitius est, minusq; periculosum, si euenerit ut non posit, aut ne debeat pater dissimulare, adhibeat filium, leniterq; eū obiurget, suam de illo curā, solicitudinemq;, & suum illi ipsi errorem detegens, oret, obtestetur, ut ne patris & propinquorū spem, suamq; ipse laudem speratæ, atq; exoptatę dignitatis contendat ire perditū. Nec multa erunt opus, si rite ego coniecto, & superiora prudentis disciplinæ præcepta cōstabunt: grauior erit patre improbator sui facti ipsemet filius, minusq; sibi ignoscet, magnoq; cū dolore feret preces & monita charissimi parentis. Sin autem (sed nollem tristius aliquid ominari, cū in hac familia, & in his moribus nihil uideat̄ accidere posse

secus

ſecus, quàm uelimus) Sed tamē ſi quid deterius fuerit factum, uehementer quidem agendū erit à patre, & uerbis grauioribus: non tamen uſq; eò, ut ad trucem illam iracundiam ſe rumpat, quæ cum uocem uultumq; pturbet, geſtusq; omnes impediat loquentis, nunquàm non de grauitate detrahit, & ſpectato uiro ſemp indecora eſt. Sed imitabitur ſenem illum Terentiánum, ſat ſeuerè, ut uidetur, obiurgantem filium. Hem tibi, ne hæc diutius licere ſperas facere me uiuo patre? Amicam ut habeas propè iam uxoris loco? Erras, ſi id credis, & me ignoras Clinia. Ego te meum eſſe dici tantiſper uolo, Dum quod te dignū eſt facies. Sed ſi id non facis: Ego, quod me in te ſit facere dignum, inuenero. Videntur iſta permotura quãuis corruptum filium: hoc magis ſi fuerint ab ea diſciplina, & ex eiuſmodi patris, qualē ſupra formauimus, ore prolata: cuius nullo exemplo in paternæ culpæ ſimilitudinē filius deductus ſit. Erit item remedio, ſi grauitas rei poſtulabit, ad quod tamen extremum decurri placet, Si pater à filio uidebitur factus alienatior, nec eum amplius ut cōſueuerat, adhibebit, pau

latimq́ pristinam suam in illum indulgentiam, & antea solitam restringet liberalitatem: uel enim proderunt ista, uel aliud erit agendum. Verùm quod nos prohibemus in filio, ne eum pater uerberibus cędat, nec ingenuam naturã ad seruilem detrahat conditionẽ, id in seruo & operario homine facile permittimus: cuius ea sit natura, quẽadmodum de Phryge uetus prouerbium est, ut plagis fiat melior: quod etiã erit studiosius faciendum, si quod peccatum in filio ægrè ferat pater, id contingat in seruo delicto simili ut sit puniẽdum: ut omnibus modis intelligat filius, mentem ab sese patris, quãdiu ipse illiusmodi fuerit, & à similibus factis uehemẽter abhorrere. Verùm hæc nos uaticinamur, & nequicquàm tanquam accidere posśint pertimescimus: à quibus omnis natura abhorret, non enim nec suspicandum quidẽ est, quos talis aluerit, instituerítq́ disciplina, & ad rectũ iter uirtutis induxerit, ut eorum posśit natura & uoluntas ad praua studia conuerti. Reliquum illud tãtum uidebit pater, & in eo quidem intẽdet animum curiosius, ut perspiciat, et animaduertat cuiusmodi sint qui

de fami

de familia aut ex iuuẽtute, multa familia-
ritate atq; usu adhærebunt filio: uigilandũ
est semp, multæ sunt insidiæ bonis nostris,
inquit Ennius: & profecto uix datur spa-
tium diligenti patri ullius capiendæ quie-
tis. Sed ut illis solicitudinibus & curis, si
bene locatæ sint, nihil fieri posit dulcius.
Ac de familia quidẽ breue præceptum est
(quanquàm sui cuiq; domestici debent esse
noti) ut omnes æqualiter colãt, honorentq;
filium, & aliquid mandanti dicto audiẽtes
sint: quotidianum autẽ obsequium, & cul-
tum circa eum hi gerant, qui sunt nomina-
tim præfecti à patre. Si quis uerò extra or-
dinem insinuare sese in comitatum & con-
suetudinem nimis studeat, is tanquàm ali-
quid malitiose cogitãs repellatur. In iuuen
tute maius periculũ est, nam & maior sępe
in magna copia sodaliũ dissimilitudo inest
morum, & sunt inter eos aliqui natu gran-
diores, uel etiam annis longius prouecti,
qui ex illa ætate simplici atq; lubrica ua-
rijs suis cupiditatibus pastum quærunt,
quorum imprimis pernitiosa ingenuis mo
ribus est consuetudo: qui quidem omni &
sono & strepitu, tanquàm insidiosę aues, ab

grege mãſuetarum perterrendi ſunt. Iuuenem autem à iuuenum ęqualium congreſſu, & conſuetudine arcere æquum non eſt. Igitur ad omnia huiuſmodi pericula remedium iam antiquitus uſitatum, pędagogorum cura atq; induſtria: qui cum aſsidui comites ſint adoleſcentibus, cõtinent in officio, & aliquid praue ceptantibus obuiam eunt: quos maxime probatos, & ſibi fideles eligere debet pater. Sed etſi horum ſtudium ac diligentia nonnihil aliquando ꝓficit, nullum tamen fortius eſt in adoleſcentibus uirtutis præſidium, quàm pudor, de quo ante diximus, & illa ordine directa ac ſibi bene conſtans diſciplina familiaris, patrisq́; imprimis ſapiẽtia & grauitas, quam cum uſu quotidiano imbiberit filius, exemploq́; illo domeſtico & præceptis patrijs imbutus, præclaras decori honeſtiq́; imagines, quę in animo illius penitus inſederint, detulerit ſecum in forum, & ſe cum cæterorũ moribus ſtudijsq́; compoſuerit, tum incipiet notare atq; diſcernere, quid inter ſe atq; eos interſit, qui nequaquàm ſimili à diſciplina profecti ſunt: nec tantum habuerunt Deorum immortalium beneficium.

Tunc

Tunc suis fortunis gratulabitur, gaudebitque experiri, & quotidie aliquid agere ex illo ingenuo more atque modo, cuius fructũ percipiet non solum in animo suo lætitiã, sed ab æqualibus honorẽ, & à senibus admirationem, ab uniuersis insignem quandam beneuolentiã: eoque uelut stimulo amoris & laudis ad ulteriora semper incitatus, fiet quotidie in omni bona parte usu confirmatior, benignitatemque imprimis exercebit, iuuabit quos poterit, omnibus erit comis, molestus nemini: probos & bonos arctiore sibi uinculo familiaritatis adiunget, reliquos non aspernabitur: ita aget dicetque omnia, ut in uerbis & in factis existat dignitas, non seuera illa & grauis, quę maioribus natu cõsentanea est, sed quæ cum hilaritate modestiaque coniuncta maxime deceat adolescentiã. Denique omnem illam paternæ uirtutis ac dignitatis, optimorumque morum similitudinem nondum planè robustam, sed ueluti cũ ætate secum unà pubescentem, in cœtum æqualium & comitũ suorum domo transferet, ut multi qui intuebuntur ex eodem loco, eademque ætate, quosque illa egregia & peruenusta species

uirtutis cõmouerit, uideantur fore eo animo, ut conentur imitari: ex quo poteſt coniectura capi, quantũ ciuitati & toti reipub. euenturum ſit boni, ſi hæc rectè inſtituendæ adoleſcentiæ diſciplina aliquando publicè coletur, cùm unius interdum exemplo intelligamus cunctam penè iuuentutẽ ad imitationem uirtutis facilè accendi poſſe. PAV. Ita afficior mi pater, cùm te hæc audio loquentem, ut lætitiam meam ipſe uix feram: quippe qui Dei immortalis maximo dono adeptus ſum, ut & hac uoluntate ad cõſectandam uirtutem, & in hac diſciplina altius eſſem, ex qua fructus iam aliquos capere incipio ex his qui à te modò numerati ſunt: ſed cum in hunc uitæ ſtatũ & uirtutis uſum perductus eſt adoleſcens, quid nam quæſo illi amplius deeſt, quominus felix ſit ac beatus? IAC. Totũ id Paule quod eſt maxime neceſſariũ, uirtus ipſa uidelicet, cuius umbram rectum eſſe morẽ iam totiens diximus: nobis uerò ueſtigandum & tenendum corpus eſt, ne tanquàm in ſomno uiſis inanibus decepti, ſed uigilãtes, & re uera ſummi boni efficiamur compotes. PAV. Iam intelligo te uelle philoſo-

phiam

phiam dicere. IAC. Volo inquam uerò: illa enim est una, sine qua nullius hominis uita (diuinam semper excipio sortem) suopte certe ipsa cõsilio, nec sapiens unquàm, nec beata esse potest. PAV. Cur igitur non quàmprimum ad illam tertiam partem nostræ institutionis tendimus? in qua, ut arbitror, philpsophia ipsa inest: cuius tota est, ut dicis, uirtutis expolitio. Et si enim me summopere hæc delectant quæ dicta sunt & dicuntur, tamen ad ipsum fontem & caput omnium uirtutũ cupio accedere. IA. Vnum etiam restat Paule, de quo à nobis aliquid dicendum est, quod cũ honore atq; utilitate primarium sit, propter quandam tamen opportunitatem in oratione à nobis factum est postremũ: nullum enim adhuc uerbum de ueritate fecimus. At ea est præcipua non solum benè moratæ, sed etiã uere beatæ & sapientis uitæ procreatrix, sine qua nihil neq; probum, neq; prudens, neq; liberale, neq; magnificum uere potest existere. Quis enim mentiri & fallere non dico assuefactus (monstrum enim illud hominis potius quàm homo est) sed uel paululum modò inducẽs animum, licere aliud

ſentire aliquãdo,aliud loqui,& habere linguam à corde diſcrepantem,in numero eorum ponendus eſt,in quibus ſpecies à nobis futuræ eximię dignitatis cõſtituatur? PAV. Videtur uerò repudiandus quiſquis ille eſt:nec mihi uenerat in mentem, cum tamen iam quotidie magis ex te,& in Ariſtotele ipſo,quẽ te hortãte ac pręmonſtrante in manibus habeo,poſſim incipere noſſe hoc tantum & tam eximium bonum ueritatis. Sed cur de ea mentionem in hoc extremo,ut tute inquis,loco faciendã tibi reſeruaueris,id ego audire ex te expeto. IA. Quia anceps eſt in utranque partem, & cùm in omne genus doctrinæ ſcientiæque diffuſa,tum ad bonum morem etiam pertinens: quoniam autem de more & diſciplina domeſtica, qua imprimis aſſuefaciendus ad omnia recta & honeſta eſt adoleſcens,dictũ à nobis fuit:non quin plura alia poſsint dici,ſed quia hæc futura ſunt ſatis. Nunc autem ad ea tendimus quæ nõ tam conſuetudinis,quàm certi conſilij, & ſuaptæ ſcientia ac ratione directę uoluntatis ſunt:ueritatem in utroque genere inſtituendi præcipuam & primas ferentẽ parteis,in hoc po-

tißimum

tiſsimum loco conſtituimus, ut cum una eademq́ꝫ dominetur utrobiqꝫ, una quoqꝫ & morale illud ac modeſtum facileq́ꝫ monẽti recte, obtemperans cogat agmen, & hoc ſapiens eruditumq́ꝫ ducat. PAV. Quaſi ueritatem uinculum dicas, quo ambo genera iſta contineantur. IAC. Imò lumen à quo ambo & creantur & illuſtrantur, hoc quidem diurno ſidere tantò potentius, quòd ſol iſte oculis, ueritas mentibus lucem & diẽ affert, atqꝫ hic facit ut res, quales ſunt, tales etiam cernantur; illa, ut quod ſunt, id illud ipſum ſint. Sed hoc lumen & propriè & proxime philoſophia ipſa ſectatur; omnemq́ꝫ ſuam curam, omnem operam ſtudiumq́ꝫ impendit in eo, ut huius luminis percipiẽda ueritate fiat compos, quod cùm apprehenderit, ſuumq́ꝫ & proprium tenuerit, iam ipſa in luce & in ueritate habitans, attollit in altum circum circa errãtibus, ut cõmunicatione lucis illi admoniti, minus ruant in tenebris, minus perturbentur: in quò maximus eſt concurſns omnium mortalium, maxima uarietas; hi enim quanquã luminis aliqua ex parte participes, umbris tamẽ plurimis impediti atqꝫ impliciti, quæ

quò

quò longius absunt ab editiore lumine, hoc uolitant maiores, sæpissime falluntur in eo quod appetũt, & pro bonis mala amplectuntur: cumq; se pedẽ tutò ponere existimauerint, labuntur præcipites: hoc lumen, quod est sua cuiq; ratio, certissimis scientijs ac doctrinis illuminata, & sibi ipsa in omni cõsilio actioneq; pręgrediens, neq; alieno indigens ductu, philosophia ipsa cõtinet: ad quam quod sit rectum iter tertia mox nostræ institutionis pars indicabit. Sed ut in hoc lumine summe & maxime ueritas est, sic in illo genere posteriore uirtutis, quod disciplina & monitis diximus comparari, quemadmodum luminis, ita & ueritatis radius quidam inest: non principem, sed accersitam insinuãs lucẽ. De quo nobis restabat aliquid dicẽdum, antequàm de moribus & disciplina sermonem totum compleremus: Ideoq; seruauimus in hunc locum, ut à radio ad lumen, & ad ueritatẽ ipsam à ueritatis simulacro propinquus transitus foret. PAV. Cõmode sanè & ita fuit faciendum. Sed quis est qui ista considerans, non ad amorem & studium philosophiæ totus rapiatur? IAC. Deberet hoc

quidem

quidem ita esse: Sed tamen nõ desunt Paule qui illam contemnant, atq; ádeo uituperent, & in inuidiam ad populum adducãt. PAV. Iniquos homines narras: estq; propterea iandudũ à te suscepta philosophiæ defensio aduersus uituperatores huiusmodi, quam ut perficias, atq; aliquando edas, cum alij sæpe multi, tum uerò duo doctissimi & tibi amicissimi homines Paulus Iouius, & Lazarus Bonamicus te quotidie flagitant: quorum de uirtute & doctrina quid sentias crebrò ex te audire soleo. IA. Quid ni audias de hominibus cum amantissimis nostri, tum dignissimis ipsis qui ab omnibus amentur, quorũ magnum in utroq; nostræ ætati positũ est decus? Nam Iouius non solum medicinę scientia, in qua excellit, tam cognitione artis, quàm utilitate ex ea & obsequio erga amicos, uerùm omnibus ingenuis & liberalibus disciplinis instructus, imprimisq; eloquentia, & dicendi genere quodam magnifico contulit se ad scribendam historiã, in qua ueterum optimorum scriptorum & fidem & gloriã in nostram ætatem refert. Lazari uerò in Latinis & Græcis literis, præsertimq; in

hac de

hac de qua loquitur philoſophia, tanta eſt eruditio, eaq́ præſtantis ingenij uis, ut ipſum cum audimus, nullius ex antiquis aut nouis doctoribus, aut ſcientiam maiorem, aut copiam requiramus: quod quidē in eo ſpecioſius exiſtit, quòd ita uiuit, & ita factus ipſe eſt, ut in omni uirtutis & humanitatis officio, philoſophiã habuiſſe uideatur, non dicendi magiſtram, ſed faciendi. Quibus quidem ambobus hoc quod dicis à me deſiderantibus, quippiam negare eſſe arbitror nefas. Sed quî ſcit an diuino quodam cõſilio hic illi noſter dialogus forte præpoſitus fuerit? PAV. Quid ita? IA. Vt per gradus, & uelut planiore uia, ab his præceptis, & rectè conſueſcendi diſciplina, ad illa altiora philoſophiæ cõſilia, & ipſum apicem uirtutis aſcendatur. PAV. Veriſimile hoc quidem, nam & bene cogitantibus ſemper adeſt Deus. IA. Redeamus Paule ad partē illam ueritatis, quam moralis huius diſciplinæ eſſe diximus, aut potius quò melius hæc ueritatis diuiſio intelligatur, ſic agamus. PAV. Quo pacto? IA. Falſum, natura quædã eſt maxime contraria & inimica ueritati. PAV. Ita eſt. IA.

Huius

Huius partes sunt duæ. PAV. Quæ? IA. Vna pars cernitur in eo cum ipsi nosmetipsos decipimus, & praua aliqua opinione inducti, aut captiosis rationibus argumentisq; constricti, quæ cum aliquam cupiditatem ualentem in nobis suffragatricem nacta sunt, maximam habent uim ad mouendum & persuadendũ, scire nos arbitramur quod nequaquàm scimus, hæremusq; in eo, & restamus confidenter: quod accidit, cùm uel id quod est, nõ esse, uel quod non est, esse, aut cuius est generis, rationis, qualitatis, efficientiæ, id non illius, sed alterius modi esse suscipimus. PAV. Intelligo. IA. Hoc falsum Paule quod est erroris, mendacij, & totius ignorantiæ caput, Dijs mediusfidius & hominibus est inimicissimum, quanquàm in diuinam naturam non cadit falsitas, neq; error: ueruntamen tanquàm è regione illi sempiternæ ueritati oppositũ, non solum hominũ mentes quotidie, sed & illas cœlestes, & incorporeas potuit olim peruertere: nec uerò grauiore ullo malo, acerbiore atq; exitiosiore alia ulla peste uita nostra conflictatur & perturbata est, quàm huius labe ignorantiæ, quæ sibi ipsa

scientia

ſcientia eſſe uideatur: hinc ſuperbia, hinc cōtumacia, hinc illa immoderata atq; infinita cupiditas, hinc nimius ſui ipſius amor, & iuris atq; iniuriæ parū æqua deſcriptio: ex qua deinde illa in uitam tot incōmoda dimanant, iræ, inimicitiæ, bella, cædes, urbium & nationū funditus euerſiones, unicuiq; ſecum, nō ſolum aduerſus alios, ſemper ferè diſſenſio, & cū popularibus, cum ciuibus, cum affinibus, cum cognatis grauis ſæpe diſcordia: deniq; omnis hominum ad homines ſocietas, quæ naturæ fœdere ipſo & conciliata & ſancta eſt, huius tanti pernicie mali iandudum uiolata, conuulſa, & in totum pene diſsipata eſt. PAV. Magnum incōmodum prædicas ignorantiæ, mi pater. IA. Quid mirum, cum illa lumē animi noſtri mentem ipſam extinguat, & falſis perſuaſionibus tanquàm clauis excæcet, ſi erroris & temeritatis & uariarū offenſionum plena ſunt omnia. Sed hoc tantum malum ſola philoſophia ſe ablaturam eſſe pollicetur; idq; ádeo præſtat, ſi ritè tractetur, ſitq; ad Deum & ſummum rerum omnium bonum tota cū fide & religione conuerſa. Quod nobis uerū Deum & filiū

Dei colentibus, unis aſſequi diuinitus eſt conceſſum. PAV. Sanè præclarum eſt hoc & philoſophiæ, & Chriſtianę religionis donum. IA. Res ipſa indicio fuit ita eſſe, ſicut dicis Paule: Sed quoniã non eſt huius temporis inſiſtere in his diutius, ad alterã partem falſi, quo de agimus, accedamus. PAV. Equidem te in his morari diu uellem: nec eſt quicquàm quod audiam iucũdius, rurſusq́ philoſophię amore incendor. Sed uereor ne mea ignorãtia mihi quoq; ad illam adipiſcendã impedimento ſit. IA. Nequaquàm Paule, nec tu iſtam ignorantiã pertimueris, quæ ad diſcẽdum, & accipiendum parata eſt, tanquàm uacua domus & patens, utq́ honeſta ſupellectile inſtruatur expectans. Illam tu mihi ignorantiam præſta ut caueas, quæ falſis opinionibus referta, in eisq́ pertinax, cũ orichalcum pro auro ipſo amplexa fuerit, ueras amplius opes nil moratur: aderit tẽpus, uel potius adeſt, cum explebis cupiditatem iſtam tuam, & nobiliſsimorum amorũ fies compos: quorum iam guſtum aliquem ex Ethicis Ariſtotelis, ad q̃ paulò ante es ingreſſus, percipere potes. PAV. Sic faxit ille ſummus

nostri generis conditor, idemq; post eiusdẽ per unigenum filium suum cõtaminati & perditi liberator effectus, cui me tota mente atque omni corde deuoueo. IA. Atqui hoc sentire & sic facere Paule, & prima & summa est philosophiæ ueritas. Nunc attende de altero illo falso quid rei sit. PAV. Dic modo. IA. Hoc falsum tanquàm uirgultum & propago ab illius prioris falsi radice ꝓueniens, consistit in eo, si quis non se ipse fallens nec mentiens sibi ipsi, sed callidus & gnarus apprimè, quid agatur, alterum uelit circũuenire & fallere, ut in errorem inducat, ut aliud illi pro alio obijciẽs, longè eum abducat & dimoueat à uero: iccirco autem proficiscitur à primo hoc alterum falsum, quòd nequaquàm circumuenire & fraude irretire alterum conaretur quispiam, nisi esset ipse prius praua illa opinione captus & circũuentus, quærendum esse quoquomodo auariciæ, libidini, aut cuiq; cupiditati pastum. Sed hæc consuetudo atq; exercitatio fallendi alterũ, & mentiendi, his quibus hodie uiuitur moribus, sic in omnes ferè uitæ sectas ac quotidiana uitæ officia effusa est & dimanauit, ut an-

gustum

gustum admodum inter homines locũ ueritati & fidei reliquisse uideatur. PAV. Fertur uulgò quidem ita se rem habere. IA. Quid ni feratur quod extat ante oculos, quod eminet. Quis enim est uel paulùm modo in hæc cõmunis uitæ studia ingressus, qui cum cõmercia hominũ inter ipsos uiderit, qua fide gerantur, non intelligat quemadmodũ gladio in prælijs milites ad deijciendũ capiundum'ue hostem, sic fraude plurimum & mẽdacio uti homines, qui quidem malitiæ quasi gladius est, ad proximum constringendum, ut supplantato altero, ad sua quisq; optata facilius perueniat. Sed quãuis desueta iam hisce moribus ac temporibus, quãuis neglecta atq; posthabita, tamen quò rarior, hoc clarior est & preciosior fidei possessio. Licet qui uafri sunt, astuti, uersipelles, cuiusuis precij homines ducantur, hisq; à populo plaudatur interdum, & qui callidè cirũuenire aliquem, aut lepide norunt imponere alicui, omniaq; ad gratiam & ad uoluptatem agere, in aulis etiam principum, magni habeantur: tamen nec unquàm tuta, & semper ipsis turpis, alijs etiam pernitiosa horum est ratio uitę,

atq; exercitatio: nihil enim poteſt eſſe decorum neq; ſplendidum, neq; idem ſibi fidens, aut ſat munitũ aduerſus caſum, atq; fortunã, unde abſit ueritas, quæ cuius inſedit in animo, & ſancto cum illo fœdere copulata, omnium eius dictorũ atq; factorum ſit particeps, admirabilem quandam illi autoritatẽ & ſpeciem præbet inter homines, tanquàm mortalis Dei. Debet igitur pater huius poſterioris falſi (quãdo ad illud maius, quod à philoſophia ipſa depellitur, ętas adhuc non eſt adoleſcentis) culpam omnẽ & labem à filio propulſare; monereq; & præcipere diligenter, ut ne unquàm inducat animũ aliud ſentire intus, aliud loqui. Sed in puero facilis eſt præceptio, neque enim multum malicia illa ętas peccat; cum adoleſcẽte iam facto, accuratius eſt inſiſtendum, ut animaduertat, ſibiq; perſuaſum habeat, neq; uirtutis uim, neq; exemplũ optimi moris, nec uerò honorem illum qui ab ęqualibus expetitur, nec dignitatẽ, ad quã omnia cõſilia diriguntur, ſine fide & integritate cuiquàm cõſtare poſſe: ut aſſueſcat abhorrere à mendacio, & lingua habeat ſemper cordi conſonantem: nec ſolum in

uerbis

uerbis & sermonibus ad alterũ, recta, uera, simplicia discat loqui: sed in consilijs & factis nihil fictũ, nec fallax, nec simulatũ habeat: quo enim facta uerbis potiora sunt, hoc magis in ijs quàm illis mentiri decipereq́; est dedecorosum: mentiuntur autẽ qui uersutiloquis (ut ille ait) malicijs, honestam speciem uirtutis parum honestæ prætendunt cupiditati, neq; ad ueritatem referũt, neq; quia ita decet, neque quia ita rectum est, sed inclinant & uergunt ad alterum aliquem finem: qua quidem ementita uirtute nullum uitium est monstrosius. Atq; horũ quidem illa obstructio simulationis neque diuturna est, & ab acutioribus statim perspicitur, dant enim manus, oculi, uultus, celeriter aliqua signa: nec unquàm usque eò occuli & abscondi potest ueritas, ut non emergat aliquà, atq; appareat: ubi uerò deprehensi sunt, & persona detracta ꝓducti in publicũ, maiore in uituperatione ignominiaq́; uersantur, quàm si uitium palàm ex initio fuissent professi. Atqui ex fide bona adolescens studuerit uirtuti, decusq́; & ornamentum uitæ à ueritate sibi duxerit, nullum unquàm locum simulationi &

mendacio in moribus suis esse sinet: nisi ioci interdum causa: cum non fraus fuerit, sed lusus, atq; id tamen parce & molliter, ut ne lædat eũ cui uult illudere: scitè enim & aptè scire hoc agere, condimentum est nõnunquàm sodalitij & familiaritatis: nec nos austerum, aut tetricum, aut difficilem esse adolescentem uolumus, sed hilarem, & comem, descendentem ad omnia quæ illa ætas natura fert, modestiam tamen & mediocritatem secum deferentem. In eandem quoq; mẽdacij & simulationis affinitatem transit imitatio: quid enim aliud est imitari, q̃ capere similitudinem eius quod non sis? Sed hoc si fiat in eam partẽ, ut effingas imitãdo quæ recta honestaq; sunt, ut si eius gestum uultumq; imitère, qui dolorem corporis fortiter tulit, aut in uoluptate fuit temperans, aut amissam iam aciẽ restituit, referas eum uoce, motu, corpore, laudabilis est imitatio, nec ueritatem reijciens illa, sed aduocans: quemadmodum etiã nostra hæc de qua disseruimus, probata domi disciplina, ueræ uirtutis dicta est imitatio. Si uerò imitationem conuerteris ad deteriora, & aliquos mimorum motus, uultusq;

scurrarum

ſcurrarum,eorumq́ dicta & facta,captandi riſus gratia,uolueris imitari: nihil eſt hoc genere ludendi illiberalius, nec quod pudori & modeſtiæ magis cōtrarium ſit: extremæ enim impudentiæ eſt, adde etiam ſi uis ſtultitiæ ac leuitatis,uelle deridiculum eſſe;nec aliquid bonę indolis reſidere in eo poteſt, qui id agit ipſe ut rideatur. Sed ut hoc turpe & ſordidum luſionis genus reĳcimus,ſic multas relinquimus adoleſcenti lætitiæ & hilaritatis uias.Decet enim adoleſcentem,hunc,quem nos inſtituimus, ita ſtudere præſtare cæteris in omni ornamento honoreq́ uirtutis, ut ad illa, quæ ſunt adoleſcentium cōmunia,cum paribus ſuis æqualiter ſe dedat;currere, ſaltare, ludere, eos utiq́ luſus,quibus corpus exerceatur: choreas ducere interdum,cōuiuium habere,cachinnari aliquādo liberius, iocis & dictis hilaritatē accerſere, ſed ut ſeruet in his quem ſępius diximus modum,in quo ipſo ineſt id quod decet;quod non erit illi difficile notare ab illis patrĳs inſtitutis,diſciplinaq́ domeſtica: per quam ſenſim illa diuina decori ſpecies moribus eius adlita & inſinuata fuerit: Conſequetur autē ex his,

ut cùm propter facilitatem, humanitatem, comitatemq́ naturæ plurimum eum sui æquales diligant, tum uerò propter uirtutem, integritatem, elegantiã morum, etiam cum quadam illum admiratione uenerentur: summamq́ habeant illi omniũ rerum fidem, & propè uoluntarij illius sese imperio subijciant, multi etiam ut studeant imitari: & quidem omnes ferè ex quotidiana consuetudine atq; usu, aliqua ex illo uirtutis lineamenta in suos mores transferent: nõnulli uerò accedent propius, & similes fieri conabuntur, ut quod aliàs diximus, & dicendum sæpius est, perfacile posit iudicari, quantum sit bonum euenturum ciuitati, primum si puerorũ recta educatio publicè excolatur: Deinde ab unius sæpe bene instituti adolescentis imitatione atque exemplo. Quod potuisti modo in te expertus commode existimare Paule, cum enim in te unum spectet iuuentus nostræ ciuitatis, cunctaq́ sese ad te applicet & familiaritate tua maiorem in modum gaudeat, potuisti reprimere pauloante maledicẽtiam, quæ increbuerat in iuuentute tam prompte de altero & tam libenter detrahendi: à

quo

quo more cum pro natura tua abhorrens ipſe, comiter ab ijs petijſſes ut abſtinerent, facta eſt iuuẽtus tua opá modeſtior. PAV. Equidem quid egerim neſcio, nec ſi quid etiam ago, id mihi pater tribuẽdum eſt, ſed tibi: ueruntamen illud & cognoſco & fateor, plurimum in eo fore ornamẽti & cõmodi ciuitati, ſi iuuẽtus bene inſtituta ſit: quod ut contingat, utinã ea omnes, quam tu mihi modò præſcripſiſti, utantur diſciplina: quicũq; ille quidem extiterit ſic educatus atq; alitus, hic maximum habiturus eſt profecto Deorũ immortalium erga ſe beneuolentiæ teſtimonium. IA. Nimirum ita eſt Paule, orandusq; Deus, ut quàmplurimos uelit ſuę huius benignitatis eſſe participes. Verum nos hoc trãſacto bonorum morum & diſciplinæ rectæ curriculo, rurſus alium curſum ueluti reprehẽdentes ad caput & pueritiæ principia iam tertio redeamus. PAV. Nempe ut quæ literarum iam & doctrinę ſunt, artiumq; earum quas uocamus optimas, eorũ ornatu & ordine inſtituas adoleſcentiam? IA. Næ: atque ut ubi uera reſidet uirtus, non ubi imitatio agitur uirtutis, eam illuc deducamus. PAV.

A' Dijs penatibus ad Apollinis & musarũ uidelicet. IA. Quid si ad eam sapientiam potius, quç è capite patris prognata, & eodem amoris spiritu cum patre ipso nexa atq; concors, ad omnem mortaliũ illustrandam uitam olim egressa est, & cum nihilominus permaneret in patre, ad nos se cõtulit, ut abiectos humi, & nil sublime meditantes, ad cœlestium bonorum, & certã immortalitatis spem excitaret: huic enim debetur quodcunq; perfectũ est, quod in trinitate potissime est spectandum. PAV. Sic quidẽ oppidò melius, sed ego latino more locutus sum. IA. Quod quidem ego minime reprehẽderim Paule: dare enim aliquid stilo & cõsuetudini eius linguæ, in qua uelis loqui, concessum sane est: Sicut & nos ubi de diuinis nominatim non agitur, figuras illas & modos Latinæ dictionis ad illuminandam orationem non inuiti adsciscimus: ut mehercule interdum dicamus, mediusfidius, Deos etiam immortales pluriũ numero nonnunquàm proferimus, nõ sensum ex his uerbis ullum, sed sonum dũtaxat quærentes, atq; ut splendidior & fortior, nec abhorrens ab ipsa antiquitate ꝓcedat ora

dat oratio: quando ea quidem suis ornata atque instructa dotibus, ad docendum quid uerum, sanctum, rectumque sit, & ad impellendum in id quod conueniat agi, maius multò pondus & maiorem quandam uim affert. PAV. Nauiter studendum est igitur orationi, & stilo, ut te intelligo loqui. IAC. Et maximè quidem si quid agere aut perficere uis quod sit egregium: nam philosophia, & quam præcipuè quærimus, uirtus ac sapientia, si tibi tecum uiuendũ esset soli, forsitan se una contenta foret, neque requireret quicquàm amplius. Cùm uerò tibi in cœtu hominũ, & cum plurimis uiuendum sit, omniumque studiorum, utilitatũ, officiorumque & tuorum cum illis & illorum tecum cõmunicatio faciẽda, ad hanc humanæ uitæ societatem apte cõmodeque gerendam, nullum instrumẽtum est oratione præstantius. Itaque & facio sæpe, & facturus sum, ut te adhorter imprimis ad hæc studia, quibus dicendi egregia & præstans ratio comparatur: hoc etiam studiosius, quòd me quantum proficias, & quid mihi spei præbeas nil pœnitet. PAV. Faciam equidem quod meum est, ut labore & diligentia tibi satisfaciam

faciam mi pater:quantū uero effici per me posſit,totum tuo iudicio permittam. IA. Dabitur hac in re opera ab utroq; noſtrū Paule,ut recte ſit. Sed nos aliud initium noſtri ſermonis facientes, redeamus ad eandē pueritiam de qua totiens iam iterauimus loqui:ut eam alio quodam itinere,alia ſemita ad indagandum melius uirtutem deducamus: nam quæ adhuc de uirtute dicta ſunt,etſi uerisſima ea ſunt,creduntur tamē à iuuene,non intelliguntur. Hic autem tertius quaſi actus noſtræ deductionis reliquis perfectior,in eum locum adducet adoleſcentiam,unde non alienos imitari greſſus,ſed ipſamet cernere quo & qua uadendum ſibi ſit tāquàm è ſpecula poterit,ſuiq; erit conſilij domina & uoluntatis. Igitur puerum ut primum fari cōmode, & uerba diſerte proloqui poterit, aliquosq; ingenij cœperit igniculos iacere puériles, ſtudioſe inducat pater in opinionem & deſiderium addiſcendarum literarum: quod perquàm apte fiet, ſi accerſendis maiuſculis pueris, qui iam aliquantum in legendo ꝓfecerint, & illis auſcultandis,laudauerit pręſente filio recte recitantes, exoſculatusq; fuerit,
aliquid

aliquid etiam dederit muneris ac præmij: mouebitur enim animus filij ad eadē æmulanda ſtudia, in quibus alterum ſic probari perſpexerit: ipſeq́ ultrò petet, ipſe flagitabit eaſdem ſibi tabellas, & eandem exercitationem dari. Quæ dandæ erunt, cùm ornatæ ipſæ & cōcinnæ per ſeſe, tum illuſtribus ſcriptæ literis, ut omnibus rebus, quibus capi poteſt illa ætas, ad amorem & cupiditatē legendi perliciatur. Semper enim prouidendum diligenter eſt, ut literarum deſiderium ita antecedat in puero, ut nunquàm ſatietas nimia conſequatur. Sed etſi pater eiuſmodi ſit, ut omnibus ipſe optimis artibus literisq́ eruditus, docere poſſit filiū, & præclare eum in omni doctrinæ genere inſtituere, cenſuerim tamen idoneū illi magiſtrum eſſe eligēdum, qui huic uni uacet negocio, nullaq́ omnino re alia, neq occupatione teneatur, ſed ſit in hanc curā erudiendi filij totus intētus, à qua patrem ſæpe familias, tam forenſibus quàm domeſticis negocijs neceſſe eſt auocari: hanc noſtram de adſciſcendo liberis magiſtro ſententiam M. Cicero comprobat, qui cum ea eſſet ingenij, literarum, & omnis ſcientiæ gloria

tiæ gloria, ut locupletaſſe ipſe & ornaſſe potius eloquentiam, quàm ulla ab ea ornamenta ſumpſiſſe uideretur, in erudiendo tamen filio alienis magiſtris uſus eſt: uerum hoc quod facile eſt præceptu atq; imperatu, re ipſa & experiundo uehemēter fit difficile. Rari enim ſunt, utinamq; adeo rari iſti, aliqui tamen eſſent, qui comprehendiſſent animo, quid ſit uere ſapere, & uinculum illud quo omnes humanitatis artes inter ſe continentur, ad cuius unius ſapientiæ ſpem & alimus & cōſtituimus filium, quale ſit tenerent: neque ij aut oſtentandi ſui cauſa, aut lucri faciendi, aut popularis auræ colligendæ, ad ſingulas addiſcendas ſeſe dederent artes: ſi tamen addiſcere eſt ignorare, quem ad finem percipiendum ſit quod addiſcas. Sed quoniam de hoc errore uulgato & prope cōmuni in noſtro de laudibus philoſophiæ libro ſatis eſt dictū, & alibi ſæpe dicetur, reuertamur ad puerum eum quem in manibus habemus, magiſtrumq; illi pręficiamus è literario ludo, cuius mores probati ſint, & diligentia in docendo cognita: qui ita quotidianū penſum legendi & ſcribēdi à puero exigat, ut nulla

in re sit asper, nec minis, aut uiolentia utatur; summopere enim cauendum est, ne eas literas odisse incipiat puer, quas nondum potest ipsarum causa diligere: spe ille potius & laude prouocandus est, interdumq; ex pacto agendum, ut cũ plures horas sibi ipse sumpserit ad pueriles obeũdos lusus, unam aliquam præbeat magistro. Legendi ergo & scribendi prima præceptio est pueritiæ, & primum rudimentum: quod promptè & celeriter facere debet puer, ac sine ulla dubitatione uel minima nosse literas, uel ipsas per sese, uel in syllabis dictionibusq; cõiunctas; nec nosse solùm sed pronunciare commode sono uocis simplici rectoq;, literis neq; oppressis nimium, neque expressis; itemq; perlegere cursim quicquid scriptum oblatum fuerit; idq; & prorsus & rursus retro contraq; reuoluere: hæc enim quãquis minima uidentur, tamen quoniam fundamẽta sunt cæterorum, firmius sunt statuenda, immorandumq; in his aliquantò diutius, quoad planè resideãt, atq; comprehẽdant. Quod autem de literis, uel de literarum potius elementis ac notis dictum est, nõ de latinis tantùm, sed de Græ-

cis quoque uolumus intelligi: harum enim utranque linguarum ab eo uolumus addiſci, qui ad eximiam ſpem ſummæ uirtutis alatur: utriuſque enim maximi & doctiſsimi autores ſunt, omniaque doctrinarum genera in utraque egregie ſunt tradita: tū autem prudentiæ, ſapientiæ, eloquētiæ utrobique ſumma uis, & ita nexa inter ſe, ac mutuo ſe continens, ut qui alteram ſine altera perceperit, debile quiddam & mancum eſſe adeptus uideatur. Ad utranque igitur & Græcam & Latinam orationem legēdis & ſcribendis literis ſtatim de principio imbuendus eſt puer: in quo illud primum admodum occurrit laudabile, quod eſt in more poſitum, ut ſimul cum literarum notis, elementa quoque Chriſtianæ religionis in puero inſinuentur: nam, ut dictum eſt, nec uirtus, nec doctrina, nec ſpes honeſtæ aut beatæ agendæ uitæ ulla eſt, qua non pertinet, nec comes eſt religio: grauesque tum ſententiæ ſummorum autorum proponendæ illi ſunt, ad ſanctitatem uitæ, & ad exemplum fugiēdarum aut expetendarū rerum pertinētes, quas animus tener bene apprehendat, deferatque ſecum in omnem poſteriorē

uitam

uitam. Sed hanc consuetudinē legendi iam scribendiq́ familiariter sequitur continuo grāmaticæ ars: cuius nomen ductum quidem à literis, tenuem uidetur habere appellationem, sed est eius facultas uberior: non literas enim solùm, & nomina, uerbaq́, ac reliquas omnes orationis partes, sed poëtarum quoq́ & oratorum cognitionē ita complectitur, & pertractat, ut paruum in ijs relinquere uideatur uelle alijs artibus quibusdam locum: quod meo est animo nō tam grammatices proprium, quàm eorum qui ad suam ex alijs generibus facultatem doctrinamq́ ostentandam, huius artis nomine abuti uoluerūt. Scripserunt enim de ea complures docti uiri, cum Græci, tum Latini: sed alij alio modo, pressè castigateq́ nonnulli, multi abundantius: nisi fortè necessariò credimus tria millia librorū amplius à Didymo in arte grammatica fuisse scripta. Apollonius in Grçcis, & Herodianus probatiores: magnā laudem apud nostros meruit Donatus, & qui illū Seruius æmulatus est: tum deinde multi. Sed nostrum nō est enumerare scriptores: potius illud uideamus, quomodo & quatenus

grammatice tradenda puero eſt: neq; uim artis totam,ſed captum ætatis illius conſideremus:nam ſi qua ſunt in illa arte difficilia & ardua,non tam neceſſarijs quàm ſubtilibus implicata diſputationibus, reijciantur in id tempus, cùm alijs pluribus diſciplinis inſtructus adoleſcens, ocium conterere in huiuſmodi quæſtionibus poterit: quæ tunc ultrò ſeſe illi offerẽt,& ex aliena quadam facultate acutius diſceptabuntur: tenerum quidem pueri animũ onerare his difficultatibus, nullius conſilij eſt. Quid enim illi proderit noſſe cõtrouerſiam,utrũ participium ſit pars orationis, an redigatur ſub uerbo:& utrum uocabuli an nominis in rebus appellandis potior uſus ſit: & ſimilia multa, quæ ne intelligentibus quidem admodum uſui eſſe poſſunt? Potius mihi is ad illa aperte & ſimpliciter perdiſcenda ducatur,quæ neceſſariam habẽt utilitatem,ut literas diſtinguat, aliasq; nouerit uocales,quæ purum ex ſe proferant ſonum,alias conſonantes,quæ cum illis iunctæ & compoſitæ ſonent, rurſusq; ex conſonantibus ſemiuocales,quarum ſonus incipiat à uocali:cæteras mutas,in qbus uo-

calis

calis ſonus tantum deſinit. Intelligat etiam biſſonas, quas διφθόγγους Græci, ex duabus uocalibus eſſe compoſitas: tum his adiungat omnibus pronunciationem congruã. Ad dictionũ uerò ſyluam ita traducatur, ut ſine ulla ambiguitate addiſcat octo illas peruulgatas orationis partes: quarum ſingularũ proprietates, & quaſi inſignia quędam, debet cognoſcere, ut ſciat internoſſe: ut uerbi cauſa, Nomen eſſe quod rei naturam aut qualitatẽ denotet in ſuo ſtatu manentem, idq; caſibus deflecti, ſpeciebus diuidi, numeris mutari, generibus uariari, figuris diſtingui. Verbum eſſe, quod rem in motu aliquo ſignet uel agendi uel patiendi, in quo pro caſibus ſunt temporum flexiones. Participium, quod affine utriq; & uerbo & nomini: tempus & motum accipiat à uerbo, in reliquis ſequatur nomen. Pronomen uerò quod uicem præbeat nominis, in ijs nominibus ſcilicet quæ propria ſunt, & certam perſonam aliquam indicant. Aduerbia porrò & præpoſitiones illa, quod niſi uerbo adiuncta uim habent nullam, hæ uel nominibus ſeparatim appo ſitæ, idq; ferè ſemper præeundo atq; antece

dendo,unde nomen nactæ ſunt, uel etiam cum his & cum uerbis in compoſitione copulatæ augent, uel minuunt, uel uertunt ſenſa eorum, quibus cum componuntur. Coniunctiones uero,quòd ſupiores quinque partes orationis binas trinasúe adhærescendo coniungant. Interiectiones è contrario, quòd curſum & ſenſum clauſulæ interpungunt aliqua uoce humani affectus indice interpoſita, quæ habeat ſpem, lætitiam,metum,dolorem,alacritatem,admirationem,& ſimilia quædam. Sed hæc, quæ in puerili diſciplina commodius traduntur,perſtringenda tantummodo nobis ſunt,indicamus enim iter duntaxat,non diſciplinam ipſam tradimus. Sequuntur flexiones quatuor primarum partium orationis,quarum tres caſibus, uerbũ ipſum temporibus tantum inclinatur, quæ probè & penitus memoriæ mandandæ ſunt: earumq́ꝫ uarietas facilime eſt & familiariſsimè diſcernenda: tum autem qui cuiqꝫ uerbo caſus ſubſequatur, quiúe antecedat,hæc enim ſumma eſt meo quidem animo grammaticæ facultas, ſcire ita ſtruere & contexere orationem caſibus, numero,

genere

genere, temporibus, ut nihil ſit perturbatum, nihil non concors, nihil non inter ſe apte cohærens & conſonum, quod tam in uerſibus, quàm ſoluta oratione tenendum grãmatico eſt; eſt enim & huius artis propria quantitatis ſyllabarum notio, & quis cuique carmini pes conueniat, nam uerborum & nominum quæ communi analogiæ præuaricata ſunt, & diſcrepantes à conſimilium cæterorũ ratione induere formas, uſus & cognitio, non tam ſcrupuloſis anxijsq; præceptis, quàm ex bonorum autorum crebra lectione percipiẽda eſt; quod idem de recte ſcribendi ſcientia, quæ Græcè orthographia eſt, dicimus: hanc enim oneroſam & difficilem pueris ad noſcendum, ſi per regulas præceptaq; tradamus, aſsiduus legendi ſcribendiq; uſus melius confirmat, & in uniuerſum tota grammaticæ ars plurimum communi conſuetudine loquendi, & ueterum doctorum autoritate nixa eſt: cuius extremum & finis eſt ſcire apte conſtruere, & coagmentare orationem, ut nihil diſcors in ea, neq; præpoſterum ſit: idq; tum fuſa oratione, tum carmine, in quo ſyllabarũ præterea quan-

titas expendatur. Hoc cum efficere poterit puer prompte & paratè, atque ut in agendo nihil hæsitet, est enim propterea quod hæc ars fundamentum est, & ueluti solum reliquarum artium, ut si ea debiliter comprehensa sit, omnem superextructionem nutare oporteat, diligentius in ea elaborandũ, optime ut teneatur. Cùm inquàm fuerit hæc puero bene percepta, & cognita, tum audentius quicquid libuerit oneris est illi imponendum: nam & ipse his nodosis & minutis difficultatibus expeditus, quæ laborem animi in puero non mediocrem, delectationem habent propemodum nullam, tanquâm equus modo domitus gestiet in campos procurrere liberiores, & suarum uirium, suiq; ingenij aliquod periculum facere: Ita quæ sequentur iam non laboriosa illi, sed grata iucundaq; erunt. Igitur è uestigio ad exercitationes & præcepta artis rhetoricæ traducendus est: cui eadem quidem quæ ipsi grammaticæ subiecta est materia, nominum & uerborum uidelicet, & omnis formandæ componendæq; orationis, uerũ alio modo. Illa enim, ut diximus, sat habet struere aptam inter

se &

ſe & congruentem perſonis temporibusq́ꝫ orationem, aut carmen ſuis pedibus & numeris integrum componere, eoq́ꝫ functa officio quieſcit, nec habet cauſam ulterius progrediendi. Rhetorica uerò hoc quidem accipit ab illa, tanquàm ſibi neceſſarium, ſed nulla eſt in neceſſarijs dignitas. Itaqꝫ ſic excolit acceptum atque exornat, ut illo apparatu inſtructuq́ꝫ orationis nihil fieri poſsit admirabilius. Hac de arte plura dicenda eſſent, quippe è qua tantum ſit humanæ uitæ ornamentum, niſi in Cicerone præclariſsime expreſſa eſſent omnia: quem & meo hortatu, & uoluntate tua aſsiduum in manibus Paule geris: hic enim tibi & nunc, & poſtea, & ſemper legendus eſt: nec legendus ſolum, ſed omnibus intimis ſenſibus & modis deuorandus: nulla eſt enim laus prudentię, nullum lumen orationis, nulla ſententiarum dignitas, nulla uerborum, nullus in dicendo lepos, nullum acumen ingenij, nulla uis animi, quæ non in eo non dicam appareat atque extet, uerùm ita emineat, acriſq́ꝫ ad permouendum uehemensq́ꝫ ſit, ut torrente quodam omnium ſuauitatum obruat

ſenſus animosq́ legentium. Sed etſi in hoc uno omnia inſunt, quæ ad huius præclari generis facultatem uidentur eſſe requirenda: prætereaq́ & doctrinæ & ſapientiæ maxima cum his coniuncta uis: tamen ubi te ad huius imitationem conformaueris, neque colorem ſolum, ſed ſuccum etiam & habitum illius orationis fueris nactus: tum legendi cæteri quoque tibi ſunt autores Latini, Græciq́, tum oratores, tum etiam poëtæ. Eſt enim huic ætati, in qua tu es Paule, & uerò etiam conſequenti magno ornamento ſimul & emolumento, uidere multorum ingenia atq; ſcripta: quòd & multa addiſcuntur à multis, quæ ad uſum & manum quotidie opportuna accidere poſſunt: & lectio uaria ac multiplex iudicandi uim prudentiamq́ confirmat: quæ ſi in uno duntaxat genere uerſetur, nec habeat qui cum quid comparet, non delectu ullo ad id ſe applicuiſſe, etiam ſi ſit optimum, ſed caſu & fortuna in illud ſolum incidiſſe uideatur. At nos delectu uolumus & iudicio ualere uel maxime eius adoleſcentis naturam, de quo iamdudum inſiſtimus loqui: quanquàm non eſt

adoleſcen

adolescentiæ iudicare, uigere ingenio illi ætati potius conuenit: porrò autem ingenij est cum percipere celeriter id quod traditur, tum uerò arrepto à demonstrante principio, præcurrere aliquantũ, & ex paucis statim plura aliqua intelligere: qđ quidem eximium, imprimisq́ optabile Deorum immortalium in nobis donum est: iudicandi autem ipsa uis, non tam celeritatem, quàm pondus habet, neque in præuidendo magis, quàm in circumspiciendo est posita: ex multis enim circumcirca sese offerentibus eligat illud oportet, quod maxime sit accommodum: quod quidem fieri sine comparatione plurium non potest: quam nobis probãdi & adsciscendi potiora facultatem usus rerum multarum, & in hominum consilijs, fortuitisq́ euentibus longa agitatio, imprimisq́ lectio erudita & uaria affert: neque tamen absque illo naturæ munere, quo bono ingenio præditi in lucem uenimus: nam si ingenium absit, pro nihilo cuncta sunt: ut naturam ubiq́ præcipue dominari appareat. Sed etsi non est iudicatio propria adolescentiæ, eis tamen armis, & eo cultu comitatuq́ rerum

illa ornanda ætas eſt,ut cum maturum fue
rit, acute queat & recte iudicare: in quo
maximam partem literarũ ſcientia adiuua
bit,& cognitio uetuſtatis, & lectio quàm-
plurima ſummorũ probatiſsimorumq́ au-
torum, quorum nemo eſt aſpernandus ex
his, quos iniuria temporum de multis re-
liquos nobis fecit: nec ſolum egregia uti-
litas, ſed maxima quoque delectatio ex il-
lorum lectione uaria percipietur. Iuuabit
cognoſſe ac mirari unà uim illam incredi-
bilem uehementiamq́ Demoſthenis:cuius
oratio ſic ſenſis inter ſe, quaſi hamis, con-
ſerta eſſe mihi uidetur, ut ſi literam unam
tollas, ſeriem totam labare ſit neceſſe: ita
quidem eſt pugnax, ut ſemper uincere:ita
plena ac referta,ut obruere: ita arguta, ut
nunquàm non decipere aduerſarios poſ-
ſit: quàm crebra præterea in ea prædica-
tio antiquitatis,qui delectus uerborum ac
ſenteutiarum, quàm multæ ad laudem &
ad decus ſumptæ ex tempore & ex cauſa
cohortationes: ut merito huius unius prin
cipis in dicendo gloria Graiæ gentis elo-
quentia nitatur. Huius inimicus & in re-
pub. aduerſarius Aeſchines toto genere
omißior

omißsior, canorum tamen habet quiddam & profluens. Subtilis Lysias & uerbis maxime proprius. Nam Isocratis eloquentiam probatam alioquin, nimiæ concinnitates, & quædam quasi delitiæ, ut minus uideretur uirilis efficere. Horum & cæterorum, ut dico, crebra lectio nõ solum uoluptate afficit cognoscendis summorum hominum ingenijs ac dißsimilitudinibus, sed auget etiam facultatem inter dißsimilia & uaria genera dijudicãdi. Quod idem de rerum gestarum scriptoribus est dicendum, quorum nostris mehercule non minor est quàm Græcis aut elegantia aut copia: atque in his aliquantò etiam expreßsius apparet, quod ad confirmandam prudentiam hominũ pertinet: ueterum enim ducum, & eorum qui in gubernatione rerum publicarum floruerunt consilijs actisque perdiscendis, & quid cauendum in uita, & quid sectandum sit ex euentis illorum facilè intelligitur. Quid de Poëtis dicam? quorum cernis profecto & quæ in utraq; lingua copia, & quanta non solum ad demulcendos, uerum etiam ad impellendos animos nostros uis sit: atque hoc

genus

genus sanctum, & Diis amabile semper habitum est: non enim tam studio humana'ue cogitatione, quàm spiritu quodam diuinitus inflati, uidentur illa effundere, quæ sonis numerisq; constructa aures sensusq; corripiunt: & ad permiscendos animos nostros tanquàm illiquefacta funduntur: ut in quamcunq; impulerint partem, non uideatur posse obsisti. Quo etiam ex illa Platonis repub. quam is in libris perfectam condidit, poëtæ exire iussi sunt, ne si ad suum arbitrium, & quodcunque eorum animis libuisset scribere ac diuulgare aggressi essent, quod in communi liberum erat Græcia, ciuium suorum mores facillime corrumperent: & re uera plus est in hac facultate momenti, quàm quisquam forte suspicetur, tum ad frangendos, atq; eneruandos uoluptate, aut cæteris permotionibus animos, tum rursus ad eosdem uirtute & constantia corroborandos. Sed quoniam hoc uidetur esse communis Musicæ officium, cuius pars uel præcipua poëticæ est, eaq; adeo sedes & basis, qua tota ars Musica collocata est & sustinetur, de ea est aliquid dicendum, si quid nobis

uelimus

uelimus hoc cursu & hàc commemoratione artium ingenuarum, & quem ad finem contendamus prius exposuerimus. PAV. Equidem pendeo animi quo tu loco statuas esse Poëtas, & illam Platonis sententiam pertimesco: sed tamen cum recordor me te autore cum illis uiuere iamdudum familiariter, eosq́ȝ sæpius in manibus habere, consolor ipse me, nec uereor ut tu mihi illam uel oblectationem & requiem à seuerioribus studijs, uel etiam ut ego experior non mediocrem utilitatem ad linguam & uitam excolendam, adimas: nam si quis mei ingenij captus est ad ista expendenda, in quibus tamen quotidie uersor, nec intelligo quid Homero uberius aut magnificentius legere possim, nec quid Virgilio diuinius: qui duo cum sint non singulorum sæpe hominum studio solum, sed ipsarum nationum contentione inter se cõparati, utri dandus sit in hac laude principatus, soleo crebrò usurpare sententiam tuam; qui sic dicere es solitus, plurima esse in Homero quæ in cœlum tolli, nihil in nostro quod melius possit optari: ab illo tamen tanquàm fonte & patre omnium do-

ctrin

ctrinarum cęteros ueluti riuos fluxisse putas. Nam quòd comœdiam sæpe affirmas priuatæ uitæ & ciuilis consuetudinis esse magistram, speciem habet, ut ego arbitror, hos quoque poëtas non repudiantis: quorum Terētius ceu sedatus amnis quemadmodum fluat pure & leniter, nihil secum turbidum neque fucatum deferens: ut que se accommodet ad omnia quæ incidunt, apte, scite, eleganterque & narranda & respondenda, quis legens non cum quadam animi delectatione miretur? in quo mihi uidetur habitare ipsa modestia: sic enim cauet ab obscœno spurcoque, ut interdum quid quanque deceat personam parum attendere uideatur. Plautus fortasse licentior: sed tamen quid eo ad locupletandam latinam orationem & facilitatem sermonis copiamque uerborum, potest esse utilius? De poëtis cæteris non loquar, quorum est & Græcis & Latinis festiua copia: plura enim genera poëtarum habentur, quod in oratoribus fortasse non ita est. Sed hoc dicam communiter de uniuersis, cùm sit aliquid in unoquoque quod excellat in aliqua ingenij parte, & in plerisque lauda-

bilia

bilia permulta, non uideri hoc genus ab institutione bonorum morum & à studijs doctrinæ eius quam expetimus repellendum esse. Quòd si fortunæ & temporis iniquitas aut nobis in uetustis conseruandis autoribus tragœdiam reliquisset, aut non ademisset Græcis comœdiam, magnam opinor uoluptatem ex Græcorum & Latinorum inter se scriptorum contentione caperemus. Sed quando hoc nobis bonum ereptum est, siue hęc hominum iniuria fuerit, siue temporis, ex alternorum tamen lectione licet animaduertere, quæ sit utriusque generis uis, quanquàm tragœdia fortè turbulentior, & ad concitandos diuersis affectibus animos non parum certe potentior. IAC. Polite ista admodum & perquàm commode Paule: itaque gaudeo tua ista in expendendis scriptoribus Cræcis & Latinis attentione ac diligentia, in qua specimen nobis eximiũ tui ingenij præbes: mihi quidem non paruam laboris partem ademisti in discernendis & dijudicandis poëtis, nam hos modo quos commemorasti, & alios ferè horum similes non legendos solum, sed habendos tibi

perquàm

perquàm familiareis puto: nec uſque eò Platonis illud interdictum horreo, ut non putem bonũ morem potius poëtis, quàm poëtas bono mori legem eſſe laturos, Sed tamen neque ille in eo ſtatuendo non aliquid ſecutus eſt: & nos te nolumus in numero ducere poëtarum ſotadicos iſtos impuros uerſificatores, qui ad omnem petulantiam progreſsi, omnia ſcurrilibus probris referſerunt. PAV. Nequaquàm mi pater, intelligo enim quos dicas, niſi ſi quando illi legendi ſunt, ut excellentium & grauium poëtarum uirtus & ſapientia magìs eluceat. Sed quod de Muſica te uelle dixiſti dicere, id ego audire ſanè aueo. IAC. Quippe qui in hac arte patris tui cura apprime à pueritia inſtructus fuiſti. Sed ego non ea dicam quæ huius uulgatæ & triuialis Symphoniæ ſint, cuius auribus tantum ſuauitate demulcendis omne eſt lenocinium, & quæ in ſola penè uocum flexione ac modulatione ipſa conſiſtunt: hanc enim uelut bonis moribus inimiciſſimam iure & ab repub. ſua excluſit Plato, & in ſuas ciuitates Aegyptij nunquàm admiſere. Sed dicendum eſt de uera Mu-

ſica

ſica, cuius animis ab agreſti illo rigidoq́ꝫ ſenſu ad urbanitatem reflectendis, & eiſdem rurſus ne mollitia nimia perfluant, uirtute & conſtantia uinciendis, totum officium eſt: & quoniam diximus eſſe quiddam quod anteuertendum primo nobis uideretur, ſic habeto: cum, quemadmodum in ſtadio fieri ſolet, nos in hoc diſciplinarum & artium ingenuarum ueluti decurſu quaſi è carceribus deducamus adoleſcentiam, ut eam in loco ubi eſt præmium certaminis poſitũ ſiſtamus: ſummum eſſe illud & extremum quo tendimus, ipſam illam de qua totiēs iam locuti ſumus, perfectricem naturæ humanæ ac rationis & beatæ uitæ largitricem philoſophiam: ad quam cum fuerit peruentum, conſtituenda in ea ſedes eſt, & omnium conſiliorum collocãdum domicilium: quippe cum nec quod ad ſalutem noſtri, tranquillitatemq́ꝫ pertineat, nec quod ad ſani animi plurimas capiundas uoluptates utile ſit, quicquàm ibi poſsit deeſſe: porrò exorſus huius noſtræ deductionis grammatice ipſa extitit: è qua cum tantum inſtiteris in ea quantum fuerit neceſſe, ad ornandam &

excolendam,alia quadam arte & doctrina orationem discedendum est,cuius imprimis necessariæ & maxime præclaræ facultatis studium in omnem reliquam deinceps uitam pertinere debere diximus: tanquàm sine qua magnus uir quispiam, & inter cæteros gloria eminens nec domi,nec uerò etiam belli existere facile posit. Verum etsi hanc exercitationem grauiter, distinctè,ornateq; differendi, qua de re cunque fuerit propositum comitem adolescenti,in omnem ætatem tradimus,ut cùm unà cum eo ad philosophiam tanquàm ad mare fluuius peruecta fuerit, coalescat cum illa in unum quasi corpus & confluat: sic eam uolumus aliarum artium ac disciplinarum, tanquàm aquarum & fluminum accessu,uberiorem fluere. Itaque nulla est earum artium, quæ liberales sunt,& ingenuo homine dignæ existimantur, non suscipienda adolescenti quatenus cōmodum sit,hoc est ut tantum in una quaque ponatur temporis, quantum fuerit satis, nam neque erit negocium difficile,& illę tamen societate & consensu quodam nexæ inter se & colligatæ sunt, ut qui in unam peni-

tius

tius intrarit, facilem ſibi aditum patefaciat ad cæteras. Itaque antiqui illi Græci, qui hæc curioſius & in maiore ocio quàm noſtri tractauerunt, cum cernerent ad perfectam ſummamq́ꝫ ſapientiam, quam illi in gubernatione rerum publicarum: & in excellendo ac præſtando cæteris hominibus conſilio ac eloquentia poſitam arbitrabantur, iter eſſe per huiuſcemodi artes, præceptores quidem dicendi ſimul & ſapiendi, quos illi Sophiſtas uocabant, quaſi ciuilis prudentiæ magiſtros, impenſo conducebant precio liberis: ut affixi illis ſemper, ab eorum latere nunquàm diſcederēt: ad alios uerò doctores Geometras, Muſicos, Aſtronomos, filios tanquàm deambulatum iubebant duci: apud quos tamen aliquid reperirent quod operæ precium eſſet addiſcere. Sed cum ætas puerilis & paulò etiam magis adoleſcens plurimo igni citata & uiuida, quieſcere nullo pacto queat, ſemperq́ꝫ in agitatu motuq́ꝫ ſit, nec garriendi, curſandi, clamandi conſtituat modum, quas putauerunt artes regendæ illi ætati & temperamento quodam fingendæ idoneas potiſsimum eſſe, eas primas adhibue-

runt, gymnaſticam uidelicet & muſicam, quarum altera corporis in puero motus, altera animi, effuſos ipſos per ſeſe & immoderatos, ſub leges quaſdam redigeret: ut cum ſuos naturæ curſus impetusq; permiſiſſet, affingeret tamen quiddam ex arte & diſciplina, quod cum uenuſtatem omnibus illis motionibus, tum corpori ualetudinem, animo modeſtiam præterea poſſet afferre. Ac quod ad corpus quidē & eius exercitationes attinet, permulta ex illo antiquo uſu contraria conſuetudine ſublata ſunt: non enim nos neque frequentibus balneis utimur, neque quotidie lauamus, quod illi ſtudio faciebant: nec oleum iam diu aut palęſtram ullam nouimus: tantum quæ erant Romanæ exercitationis propria in noſtris moribus remanſerunt, pleraque equitare, currere, pila ludere, iaculum mittere, certare rudibus, & ſi qua eiuſmodi ſunt ad laborem corporis ualetudinemq; ſpectantia, quæ non tam ſunt artis, quàm ſtudij: & in quibus decor omnis accerſendus eſt, non à præceptis magiſtri, ſed ab ipſius ingenio & modeſtia adoleſcentis. Vnū etiam reliquum eſt com-

mune

mune gymnasticæ & musicæ agitandi corporis artificium, quod in choreis situm est, & in ipsa arte studioq; ad fidium sonitum tibiarium'ue saltandi. In quo ipso tamen musice priores partes obtinet, ad quam, quoniam de gymnastica satis est dictum, eis coloribus quos probauit antiquitas in puerorum animis depingendam iam transeamus. PAV. Quàm uereor, ne hoc quicquid ego didici musices, ex eo genere sit, quod tibi minus probandum esse uideatur, quãquàm ego iamdudum ab illo propè desueui, &, ut tu uidere potes, minus minusq; eo quotidie delector, & ad hanc grauiorem & nobiliorem musicen, quam conspicor in poëtis, libentius me dedo, quę animum meum illis numeris & dignitate ac grauitate sententiarum propè in cœlum rapit. IAC. Quod didicisti Paule de uocibus & tonis (sic enim uos appellatis) aut tollendis in acutum, aut rursus in graue deprimendis, itemq; de certis, falsisq; uoculis, nec non de eo quantum integer tonus, quantum dimidiatus pendat, quæ sit in diapason uis, quæ in diapente, qui gradus uocum numeriq; & ipsorum inter

ſe permutationes, quæ cui uoci cum uoce quaque conſonantia, & ſi qua ſunt talia muſici ludi documenta, non inficiabor ea abs te & rite & neceſſario percepta eſſe. Sed harum rerum cognitio eſt non difficilis: illud uidendum, ne malo uſu ars ſine dubio ad hominis naturam imprimis accommodata, ſi corrupta ea ſit, mores deinde quoque & animos noſtros ipſa corrumpat: etenim nihil eſt profecto ad obligandum & comprehendendum animum numero potentius, nec quod ſe magis illi inſinuet, aut normam legemq́ præſcribat, quemadmodum eum uelit moueri & affici: declarat hoc tacita ipſa ſæpe lectio oratorum & poëtarum, quando in utriſque numerus modiq́ ſunt, & menſuræ interuallaq́ uerborum, & ſi in poëtis id multò eſt expreſsius: ſed tamen hos cum legimus, ſentimus non intus affici, & qua numeroſa illa uis ſeſe inferat, cum hac unà ferri, & in omnem partem pertrahi ſenſus noſtros. Quod ſi uox cantuſque accedat illi compoſitioni accommodatus & congruens, uix ullum animi robur obſtiterit, quin det manus, & ſe ducendum tanquàm

addictum

addictum præbeat. Quid ergo est? quò plus in hoc genere est actionis & uirium, hoc magis prouidendum erat, quod tamen nequaquàm fit, ut ne cuique liberum esset, quemadmodum quisque uellet musicę modos & uariare & flectere, sed statis quibusdam & publice probatis omnes cogerentur uti: quod quidem antiquitus Lacedæmone usque eò seuere fuit obseruatum, ut Timotheum Citharœdum nobilem imprimis magno concursu artem Spartæ profitentem, quod chordam unam addidisset in cithara, tanquàm soluentem leges, & labefactantem iuuenum disciplinam, illa ciuitas exterminandum curauerit. Quod si quæratur qui modus sit in musicis tenendus, hæc ego omnia attendenda esse puto; cum constet chorus ex tribus, sententia, rythmo (hic enim numerus nobis est) & uoce, primum quidem omnium & potissimum sententiam esse, utpote quæ sit sedes & fundamentum reliquorum, & per se ipsa ualeat nō minimum ad suadendum animo uel dissuadendum; numeris autem modisq; contorta penetret multò acrius: si uerò etiam cantu & uoce fuerit modu-

lata, iam omnis intus ſenſus & hominem totum poſsideat. Videndum eſt igitur acu te uel ciuitati, ſi quæ forte aliquando pu- blicè huius rei ſuſceperit curam, uel pri- uato ciui, qui bene & pudice erudiendi fi- lij certe ſit curioſus, ita ut addiſcatur hæc ars, ut quod ſubiectum materiesq́; eſt ar- tis, uerba uidelicet & ſententiæ, ex genere eo ſint, quod ad optimos cōſeruandos alen dosq́; mores ualeat plurimum: quod ido- neè fiet, ſi aut laudes clarorum uirorum, eorum ue dicta & pronūciata ad uirtutem pertinentia, aut diuinæ res, & de Deo ipſo ea prædicabuntur, quæ habent illius bo- nitatis, benignitatis, clementiæq́; comme- morationem, cum maxima noſtra utilita- te beneficijsq́; coniunctam: cuiuſmodi pri mum ſcripſit in originibus Cato, uſurpa- tum fuiſſe apud ueteres Romanos, ut poſt epulas ad tibiam fortium uirorum laudes, & præclara in patriam merita canerentur: altero interdum utuntur poëtæ, ut apud Virgilium Iopas, de ſole, & luna, & cœle- ſtibus rebus illic canens: apud nos uerò ſublimius multò atque ſanctius, qui ſacris numeris diuinæ poteſtatis, & erga nos be-

neficen

neficentiæ myſteria cecinerunt: quod & nuper muſis omnibus approbantibus fecit homo ingenio & eloquentia & Chriſtiana pietate in omni poëtica facultate præſtans Actius Syncerus: hac quidem baſi ſuppoſita & collocata, adhibēdus iam deinceps numerus eſt: qui nequaquàm poterit profecto fluidus eſſe, & mollis, & inconſtans, ſi dignitatem illius ſententię apte debeat modulari: ſed habebit ſuauitatem auſteram & uirilem neceſſariò, grauesq́ꝫ conſectabitur modos: non enim aut natura ipſa fert, aut noſtra poteſt pati expectatio, ut factum egregium Mutij Scæuæ ſi quis narrādo aſtringat, numeris celeribus id iambis debeat euoluere: feſtinationis enim & auiditatis, & turbati iratiq́ꝫ animi pedes illi ſunt, non cōſtantis inuictæq́ꝫ uirtutis: neque item deuotio illa Deciorum, & in medios hoſtes procurſus, cùm ſe illi pro patriæ ſalute ad certam proiecere mortem, mollibus elegis aut fluentibus dithirambis uinciendus eſt: ſed heroum quærit carmen, ut dignitatem rerum par numerus conſequatur: Porrò ſententia & numero conſonantibus non poterit uox illis ſo-

lidum & uirile tenentibus ipſa infracta & muliebris eſſe, qui iam erit concentus non ſolum ad bonos mores & diſciplinam utilis, ſed etiam, ut mea fert opinio, iocunditate ipſa, & amœnitate longe ſuperior: nõ enim dulci quodam ueluti decocto ſatietatem cito afferet, & ſenſus faſtidio abalienabit, ſed ſuauitatem autoritate condiens tenebit diutius, atque in adoleſcentium animis inſinuans præclarum illud fœdus honeſtatis cum uoluptate, quod caput eſſe bonorum morum diximus, idoneum erit id & conciliare in animo, & conſeruare. Hanc ego muſicam & tibi Paule & omnibus adoleſcentibus, qui uirtutis uolunt eſſe ſtudioſi, & ſectandam cupide, & firmiter cõprehendendam præcipio: quanquàm tu quidem noſtra monita tuo ſtudio antecedis. Nam iſta quæ nunc uulgò & paſsim celebris eſt muſica, quid habere in ſe poteſt recti ac decori, quæ aut nulla uerborum fermè & ſententiarum ſede ſuffulta ſit: aut ſi etiam habeat ſubiectam aliquam ſententiam, illius tamen ſenſum ac notionem conciſe fractis ac uibratis inter fauces uocibus infuſcet & impediat: quaſi uerò

iccirco reperta musica sit, non quæ mulceat temperetq́; animos, sed quæ auribus tantum deseruiat & imitetur uolucrum ac bestiarum cantus, quarum tamen similes esse nollemus: at hoc est corporeum animum efficere, & minime compotem sui: à quo iure optimo cum abhorreret Plato, huic esse tali in sua ciuitate noluit locum: nanque ubi molles, infractæ, uoluptàriæq́; sentētiæ paribus numeris, & simili uocum modulamine proferuntur, uel ad libidines fluxæ, uel in doloribus languentes, uel ad subitos turbidi animi motus præcipites, & concitatæ, quam tu ibi labem uirtutis, quam bonorum morū uastitatem fieri putas? Et nimirum hoc modo primum pristinum suum morem rectum & laudabilem corrupit Græcia theatris & scenis nimirum frequentandis, chorisq́; illis imprimis adsciscendis, qui suauitate aures, animos autem maxime affectionibus uarijs permouissent: inde in urbem Romam deuecta illa pernicies, neruos antiquę grauitatis perfregit, & discidit: nostra autem hac ætate quid sperari debeat boni ex huiusce modi musica, promptum est cognoscere,

cum

cum uideamus quibus moribus ſint hi,qui eam tradunt & profitentur. Quamobrem non illa hæc eſt digna homine libero, ſed quã paulo ante protulimus, laudabili ſententia,grauibus numeris,uoce uirili ad ſtudium uirtutis animum accendentem: cui ſi adiungatur præterea motus agitatioq́ corporis ad ſonum numerumq́ conuerſa, iam ſaltatio exoritur,& choreæ ipſæ, quarum nos uſum non penitus interdicimus adoleſcentiæ, rarò modo illæ & ſobriè exerceantur: non inutiles erunt exhilarandis animis,& ex ſtudiorum labore & contracta illa cura reficiendis: uerùm miſſas eas facere celeriter oportet, & ſaltationem totam deſerere:mature enim fit inepta,neque poteſt cum grauitate uirili, ſedatioribusq́ moribus ullo pacto in unum locum tempusq́ cõuenire:paulatim deinde quoque cantus & uocis modulatio relinquenda eſt,ut ne utamur ea ipſi, non ut ne audiamus utenteis alios. Nam auditio cuicunque ætati conceſſa ſanè ſit,etiam ſenectæ,& ultimæ,dum modice fiat, neque nimis dedita opera expetatur. Rhythmos quidem & ſententias numeris aſtrictas ex

illo

illo genere graui, siue in legendis poëtis, siue in carminibus interdum etiam pangendis, omnis uitæ comites uolumus esse, habent enim amœnum iuxtà atque opportunum à seuerioribus sæpe studijs & publicis curis occupationibusq; diuersoriũ. PAV. Percepi planè mi pater, & quid tu adsciscas, probesq; in musicis, & quid repellas: dabo operam igitur ut tibi in utroque ac ueritati ipsi satisfaciam. IAC. Ne Arithmetica quidem Paule non aduocanda est in cæterarum consortium disciplinarum, quæ est ipsa ars & scientia numerandi: cuius usus ita nobis necessarius est, ut uideamur absque ea ne quot digitos quidem habeamus in manibus, aut quot oculis intueamur scire posse: quod ridicule uidetur accidisse priscis hominibus ante Palamedem, cuius hoc inuentum apud Troiam fuisse fertur: quo quidem tempore neq; Agamemnon tanti exercitus dux, neque is qui in consilijs excellere ab Homero dictus est Nestor, neque uerò Vlysses mortalium omnium uersutissimus, numerum earum nauium, quibus appulerũt ad Troiam, potuissent dicere. Sed fabulis

missis

missis,huius artis scientia atque exercitatio adolescentibus tradenda est, quatenus quidem expedit:principia enim certè percipienda sunt,& introrsum nonnihil penetrandum,ut numerorum differentias, parisq; & imparis uim, ac ipsorum inter se multiplices ac uarios intelligamus nexus, responsusq; prope mirabiles referentium certis interuallis & spatijs priores in numeris antecedentibus affectiones ac notas posteriorum semper numerorum,ac si qua sunt alia eiusdem modi, quæ cum ingenua oblectatione noscendæ artis liberalissimæ, ad acuendum excitandumq; ingeniũ præcipue idonea sunt: mentemq; præterea à corporeis abstrahunt rebus, & ad meliorem suimet usum conuertunt: ut sua ui nixa, neque sensibilium rerum diuerberata, cogitationibus in illa æterna & immobili ueritate intuenda firmius hærere possit,id quod scientia hęc habet imprimis:est enim numerorum ea natura & uis, ut nullo aut minimo commercio cum fluxis rebus, & nunquàm in eodem statu manentibus,implicata sit,sed tanquàm pura & simplex,& sibi seposita uirgo, non adeuntium oculis,

nec manibus, ſed caſtis tantummodo mentibus attrectetur: quo etiam deterius ſibi ex illa & ſuæ uitæ auſpicium faciunt, qui illam eius partem, quæ in ſubducendis & colligendis ſummis poſita eſt, quam ratiocinatiuam appellamus, conferunt ad quæſtum, neque emolumentum ex ea ſibimet ipſis, ſed arcæ & loculis ſuis appetunt: & ſi enim huic quoque miniſterio appoſita eſt, non alio fini tamen recte uſurpatur, quàm ut belli & domi bene geratũ reſpub. & priuatæ quoque rationes ordine adminiſtrentur, quæ ſine hoc ſtudio teneri rite non queunt. Ac quęſtus quidem ingenuis animis turpis ſemper & ſordidus eſt: recta autem communis rei priuatæꝗ gubernatio ſapientis hominis propria. Quid quod ab iſta arte cæteris omnibus artibus, quas mathematicas uocamus, principia traduntur, nec ſine hac illæ ſuum munus obire poſſunt? Quid enim ſine notione numerorum Muſica? Quid Geometria? Quid ipſa cœli & ſyderum ſpeculatrix Aſtrologia poteſt efficere? Quæ cum artes ab hac arte numerum tanquàm animum acceperint, ueſtiunt deinde illum ipſæ, & de ſuo ali-

quid quaſi corpus adglutinant: ut uerbi cauſa unitati, qua nihil eſt in natura rerum ſimplicius, neque in ſeipſa contractius, & ab omni omnino aliena re abſolutius, ſitum & poſitionem Geometria addit, Muſica ſonum, uiſum etiam & motum adiungit Aſtrologia. Quid Geometriam, quibus uerbis honeſtabimus? cuius uis diſciplinæ latius etiam permanat, & in omneis artes penitus opificiaq; humanæ uitæ diffuſa eſt? cum enim puncti ſit linearum, ſuperficierum, figurarũ tam in plano, quàm in ſolido ſcientia, certiſsimisq; nixa rationibus & fundamentis, nuſquàm labatur, nunquàm titubet cum admirabiles prębet in tuenda ueritate animis uoluptates, tum omnibus apta rebus non ſolùm atque appoſita, uerum in primis etiam & maxime neceſſaria eſt: illud enim quod unum continet omnia quæ arte & manu effici ſolent, libratio ipſa & collocatio, & unius ad alterum proportione facta commenſio Geometrica tota eſt: neq; ſtarent tecta urbium & mœnia, illaq; ampla & pręclara operum monumenta, quæ in templis, theatris, fornicibusq; uetuſtis Romanæ urbis adhuc

conſpici

conſpicimus, non tanta admiratione nos afficerent, niſi geometricis fuiſſent elaborata menſionibus. Quid columnæ, porticusq́;? Quid belli inſtrumenta, & machinæ? Quid fingendi, pingendi, & aut ex ęre, aut ex marmore cudendi tantis opificum ingeniis nobilitata quondam & ſolis ingenuis permiſſa ars? ipſaq́; tota nauigatio, & locorum, orarum, regionum, littorum ex geographia ſumpta deſcriptio? agrorumq́; dimēſus, & aquarum deriuationes? ac denique, ne ſingula memorem, quicquid uel oculis ſpectabile & magnificum, uel ad uſus uitæ commodum ac neceſſarium eſt, huius omne eſt artis & Geometricæ facultatis inuentum. Quanquàm quid nos manu facta recenſemus, cum ipſa hæc cœleſtia quæ ſupra nos, circumq́; torquentur: quorum & ſpecies & utilitas nulla eſt oratione explicabilis, ipſaq́; item leuis & grauis in inferiore mūdo & commutabili connexio librataq́; paribus momentis æqualitas, qua diuerſæ res, & plurimum inter ſe repugnantes, ita ligantur & uinciuntur unà, ut cum ſe alternæ maxime fugiant,

ſic maxime contineantur, ratione geome-
trica quidem, ſed ea diuina, fabricata ſint.
Hanc tantam huius artis uim & poteſta-
tem cũ intelligeret Archimedes, qui unus
fuiſſe traditur in hac ſcientia longe omni-
bus præſtans, dictitare ſolitus erat, confi-
dere ſeſe, ſi alter inuentus foret terrarum
orbis, hunc poſſe ad illum applicare & ad-
iungere: & ſanè ea ille de ſe indicia perhi-
bebat, ut non id loqui temerè, neque ina-
niter, & falſò gloriari uideretur: ponde-
rum enim & mẽſurarum rationes, quibus
reguntur, dirigũturq́ omnia, cum ex Geo
metria optime calleret, intelligebat earum
uim non quotidianis modo his inſtrumen
tis ſubſidijsq́ communis uitæ, ſed maxi-
mis etiam uoluendis & moliendis rebus
idoneam eſſe. Atque hic tantus uir, qui pa
triæ ſuæ obſeſſæ contra exercitus Roma-
ni uim, & maximi imperatoris uirtutem,
propter Geometriæ & ponderum ſcien-
tiam unus fuit auxilio, reprehenſione ta-
men non caruit, quòd ſcientiam hoc ipſo
in primis nobilem, quòd à ſenſibus ocu-
lisq́ remota, ſola mentis ui intelligentiaq́

nitatur,

nitatur, quasi direpto honore produxisset in publicum: etenim apud illos eruditos academiæ pulueres, ubi istà quondam liberalius tractabantur, potior quædam & magis occulta expēdebatur huiusce artis uis, fructusq́ petebatur alendis atque ornandis bonis ingenijs multò uberior, q non in oculis & admiratione uulgi, sed in ipsius ueri contemplatione artisq́ speculamentis, quæ theoremata Græci uocant, positus esset, quæ perpetua serie aliud ex alio, tanquàm orta tractaq́, sic subtiliter uere perspicueq́ monstrantur ut illa cognoscendi suauitate cōtentus animus, nil amplius requirat: nec suæ tranquilissimæ uoluptati populari extrinsecus plausu uelit obstrepi. PAV. Dij immortales tot'ne & tanta nobis cognoscenda esse præcipis, præsertim properantibus ad philosophiam? quæ uideantur singula unius ætatem hominis distinere facile posse? etsi tibi ego assentior, fateorq́ debere omnia percipi, si etiam potis est, ad eamq́ rem sane alacris animo sum: sed audio tamen sæpe permultos accusantes breuitatem hominū uitæ, & diffi

cultatem, ac magnitudinem huiuſcemodi artium uerbis exaggerantes, quaſi earum finis nulla capi poſsit. Itaque habent illud Theophraſti identidem in ore, qui moriẽs accuſaſſe naturam dicitur, quæ brutis animantibus, uolucribusq́; nonnullis perlonga uiuendi ſpatia tribuiſſet, cum eorum nihil illa res intereſſet: hominem uerò qui eſſet ad intelligendum & contemplandum natus, tunc potiſsimum extingueret, cùm is mente & ratione bene uti uix cœpiſſet: quorum de opinione quid ſentias, itemq́; ad philoſophiam percipiendam quam præcipue ſectamur, ecquam in iſtis, quas commemoraſti, artibus opportunitatem eſſe conſtituas, audire ſi placet ſanè uelim.

IAC. Maximam Paule, ut tibi ad poſterius tuum reſpõdeam prius: neque eam ſimplicem & uniuſmodi, ſed multis rationibus utilem & accommodatam: nam cum omnis cognitio & ſciẽtia eſt liberalis, tum autem artes hæ, de quibus iamdudum loquimur, illius ipſius quam appetimus philoſophiæ, tanquàm unius magni corporis quaſi membra quædam ſunt: quicquid

enim

enim in rerum naturis tractandis noscendisque, quocunque illæ è genere sint, & in illarum uero intuendo uersatur atque inhæret, totum sub ditione philosophiæ est, ac lumine illius, tanquàm ueritatis radio illustratur: porrò in philosophia quædam sunt quæ cæterorum maxima præstantissimaque habentur: qualis est de summo omnium bono cognitio, deque eo quod summe est, quodque cæteris causam ut sint præbet: & si qua sunt alia eiusdem modi naturæ illius eximiæ & principis cognata atque affinia: ad quæ intelligenda, quoniam in excelsissimo mentis loco posita sunt, per huiusmodi studia & disciplinas, tanquàm per cliuos gradusque scanditur: multaque adhibentur ex hisce ipsis facultatibus mentem animumque adminiculantia, & in sublime tolli adiuuantia: sine quibus labare atque errare ferme esset necesse, ut harum in hac quoque parte egregia artium opera utilisque reperiatur: uerum illa palmaris, quòd auocant animum à sensibus, ipsumque docent, per semetipsum quæ considerāda sunt, ea seorsum à sensionum cor-

porearum ſtrepitu,ſolum in ſemetipſo con ſiderare & cernere, quod eſt maxime cer- tum & proprium philoſophi munus:nam cum naturas rerũ omnium, & illud ipſum quod ſunt, uel ſummouerit procul natura à conſpectu noſtro,uel quas etiam obtulit, & tradidit nobis penè contubernales, tan- tis eas tamen inuolucris contexerit,ut au- res, oculos, cæterosq́; ſenſus permoueant modo, menti autem ipſi, conanti appre- hendere illud quod quidq; eſt, offundant tenebras;non fuit mediocris operæ,neque exigui laboris, facere animum ipſum ſibi- met uiam per mediam turbam, concurſio- nemq́; ſenſilium, & illud ipſum inuenire, quòd quæque res una eſt, unum ipſum ſci licet idemq́; ſemper, neque tempore ullo, neq; mutatione uariabile. Quod quoniam nullo pacto fieri potuit, niſi cohercitis & reiectis ſenſibus, ac illis etiam imaginum ſimilitudinibus,quę ex ſenſionibus rerum exterarum introductæ in animum atque impreſſæ uolitant uagæ, contemplantiq́; obſtrepunt, ſilere penitus iuſsis: idcirco ut quæq; ars ſic ſe gerere animum, atque à

ſenſibus

ſenſibus quoad poteſt diſcedere, redireq́ꝫ in ſeſe maxime docet, ita maxime ad philoſophiam utilis ea, atque opportuna eſt, quòd in his numerandi metiendiq́ꝫ diſciplinis præcipuè licet cernere: illæ enim mēti ea tractanda cogitandaq́ꝫ proponunt, quæ à motu, quæ à ſenſu, quæ à tempore, quæ à uarietate, à diſcrepantia, à contrarijs pulſionibus penitus remota alienaq́ꝫ exiſtunt, perpetuamq́ꝫ obtinent & immutabilem in ſe ipſis conſtantiam ac ueritatem: quæ cum ſit familiaris philoſophiæ facultas, mathematicæ iſtæ artes & ſcientiæ, uel quod animum ſic erudiunt ut ſolus ad ſpeculandum ſua ui niti & confidere conſueſcat: uel quod ipſæ quoq́ꝫ philoſophiæ partes & membra quodam modo ſunt, ad illam ipſam aſpirantibus noſcēdæ quadam tenus, nec ſine honore debito ſunt prætereundæ. Nam quod magnitudo earum deterreat nonnullos, & deſperare penè ſibi cogat, non eſt hoc artis nec difficultatis ex arte, ſed imbecillitatis, & deſidiæ uitium: equidem nō eo inficias, eſſe in artibus ipſis non difficultatem mehercule, neque ope-

rositatem(ut ita loquar)abhorret enim res à natura uerbi, sed subtilitatem potius, & abstrusionem quandam rerum intelligibilium, nequaquàm expositam populo, nec patentem hebetibus tardisque ingenijs, quæ tamen acutorum, & ualentium ingeniorum aciem non effugiat, quo illa paruo ductu exiguaque monstratione intenta tam facile tamque celeriter penetrant, non ut alienas & inhospitas peragrare regiones, sed uti in suo regno dominari uideantur: est enim permagna hominum ingenijs innata uis, in quibus illa hominibus ab natura bene locata & constituta sunt: atque ita magna, ut neque numero rerum, quas concipiunt, apprehendunt'que, uincantur, neque amplitudine & mole opprimantur, nec tenuitate acumineque frustrentur. Sed quemadmodum oculi, quibus à natura uegeti & perspicaces sunt traditi, facili lenique conuersu in quam se cunque dederint partem, celeriter omnia & sine labore quæ uolunt contuentur: Sic mens bene instituta & subornata à natura ad omnia comprehendenda in quæ intenderit est perspicax.

An si

An ſi hoc eſſet difficile, tantopere plurium artium ſcientia & copijs ſe inſtruere, tot olim è ſcholis Græciæ doctiſsimi homines prodijſſent: illamq́ magnificam & glorioſam (ut tum quidem uidebatur) promulgaſſent uocem, ſeſe paratos eſſe omnibus quacunque de re quis quæreret ſtatim reſpondere. Quod primus feciſſe traditur Leontinus Gorgias: cui quidem ob eam rem tanti honores à communi Græcia habiti ſunt, ut ex omnibus uni non inaurata Delphis, ſed aurea ſtatua collocaretur: quæ tamen nouæ oſtentationis profeſsio principio in admiratione habita, poſtea turba & multitudine idem faciẽtium, profitentiumq́, euiluit: atque alij tamen ſuo ingenio & ſtudio oſtentando artium iſtarum, quas liberales dicimus, & bonarum literarum regionibus ſe tenuerunt. Hippias uerò qui in olympiorum celebritate totius Græciæ multo maxima non ſolum ingenuas omneis diſciplinas callere ſeſe, earumq́ idoneum cuiuis autorem & magiſtrum ſe fore profeſſus ſit, ſed palàm audiente Græcia, etiam annulum quem in

digito haberet, ſoccos quibus indutus, pallium quo amictus eſſet, ab ſeſe factos & fabricatos gloriatus eſt, non'ne declarat nullam eſſe artem quæ effugere hominis ingenium aciemq́ poſsit? quanquàm iſte quidem fortaſsis nugator, & cęteri cum illa gloria non ferendi. Ad illos te reuoco, qui ſummam uim & gloriam perfectæ ſapientiæ ſine ulla oſtẽtatione cõſecuti ſunt. An tu putas quicquam fuiſſe in rerum natura, aut in ullius artis ſcientia, quod aut amplitudinem, prudentiamq́ Platonis, aut acumen ingeniumq́ Ariſtotelis, aut ubertatem Theophraſti, aut Polemonis, Arceſilæ, Chryſippi, Carneadis copiam diligentiamq́ præterierit? quanquàm horum quidem talium & multitudine & gloria redundauit uetus Græcia, ut ſingulos nominare non ſit neceſſe. Noſtri in hoc genere infrequentiores, quod accidit fortunæ uitio. Vix enim aperto ad philoſophiam aditu, primus M. Varro ueterũ omnium doctiſsimus, deinde flumen illud aureum eloquentiæ Cicero eo ſe immiſerat, Romanaq́ ingenia ſecum pertrahebat, cum re-

pentè

pentè commutato reipub. ſtatu, barbari & mores & literæ ſilentium optimis artibus indixere. Sed ut ab illis antiquis ſeculis ad noſtra tempora deueniamus: non te puto arbitrari eum quem maxime miraris, quem ſemper in manibus habes, quem aſſidue legis, Petrum Bembum, ſine multarum diſciplinarum cognitione & ſcientia ad tam eximiam laudem eloquentiæ totiusq́ ſapientiæ peruenire potuiſſe: in quo quidem homine maximum eſt ornamentum ætati noſtræ conſtitutum, & mihi ſingularis ex eo lætitia, quando nos inter nos ſanctiſsimo fœdere amicitiæ iam inde ab adoleſcentia coniuncti, nihil germanis fratribus in amore mutuo concedimus. Quid de Hieronymo Aleandro? Quid de Deſiderio Eraſmo dicam, hominibus doctiſsimis & omnium artium ac doctrinarum cognitione, uſu, memoriaq́ celebratiſsimis? Quid de Andrea Alciato noſtro? ac ne longius abeas: tuus Paule Gregorius Lilius, cuius tu primo cum patre tuo etiam dum cum eſſes, autoritate & diligentia bonis literis imbutus es: non'ne complurium do-

ctrinarum

ctrinarum ſcientiam ſine difficultate tanta aſſecutus eſt? Nam is quo cũ ipſe aſsidue uiuit, quem nos quoque admirari ſoliti ſumus, uir clariſsimus & nobiliſsimus Ioan. Franciſcus Picus, cuius tandem ſcientiæ aut diſciplinæ expers ulli unq̃ uiſus eſt? qui cum haberet domeſticum exemplum quod imitaretur, hominis omniũ in omni uirtute & doctrina maximi, Ioannis Pici patrui ſui, ſuo ingenio diligentiaq́ perfecit, ut non illum deſiderare iam mortuum, ſed eum in huius ipſius eodem ſanguine procreati, doctrina & moribus recognoſcere poſsimus. Verum ne ſit infinitum numerare omnes, qui ſtudio acri atque ingenio præditi in pluribus artibus facultatibusq́ uiguerunt, ſic in præſentia concludamus. Cum hæc quæ in ingenuis & præclariſſimis artibus poſita ſunt, habeãt quãdam in diſsimilibus generibus, conſimilem tamen ad quærendum & inueſtigandum uiam, per quã tanquàm uno eodemq́ ſpiritu omnia contineantur; facile patere ea bonis & acutis & uigilãtibus ingenijs, ijsq́ ad comprehendendum parata expo-

ſitaq́;

sitaq́ esse: tardis autem, atq; hebetibus, & imbecillitate desidiaq́ corruptis apparere difficilima, uerissime ut dictum esse uideatur, aut cito ea percipi, aut nũquàm: quòd non uarietatis in illis, neque artium difficultatis, sed ingeniorum & uoluntatum omne sit discrimen. Nec si qui extiterunt, extantq́ quotidie, qui singularẽ aliquam ex his artem cum sibi tractandam cognoscendamq́ proposuissent, omnem suã ætatem in ea consumpserunt, id sanè mirandum est: quod idem potest contingere nauigantibus, ut cùm sibi portum aliquem proposuerint, quo uelint proficisci, capti fortè inter nauigandum alicuius loci amœnitate, dimisso pristino cursu, resideant ibidem, & sua omnia componant: properantibus quidẽ ad philosophiam, ut tu modò dixisti, in qua est portus nostris fortunis cõstitutus, hęc tanquàm diuersoria capienda sunt, cõmorandumq́ in his quoad expedit, & cognitioni satis sit, quæ hactenus esse debet, ut locorum situm & mores, cultusq́ hominum non tanquàm ciuis & incola, sed ut curiosus uiator inspexisse ui-

deare:ut cum eódem fortaſſe redeundum tibi fuerit,non itineris monſtrator quæren dus, ſed notum & familiare hoſpitium ſit ineundum.Sic in diſciplinis & artibus cæteris,per quas gradimur tẽdimusq́ʒ ad phi loſophiam, ipſa artium principia & funda menta cognoſcenda ſunt,capitaq́ʒ illa rerũ è quibus omnis poſtea ad ſingulas tractan das & confirmandas res argumentatio du citur, percipienda penitus, & in memoria ſunt conſtituenda:aliquę etiam ſingulares noſcendæ quæſtiones, neqʒ omnes tamen, quæcunque in illa arte colligi & concludi poſſunt: id enim iam infinitum eſt, & in quo cõplures uiri boni tempus omne ſuũ atqʒ ocium diſpoſuere, capti illecebra deſidioſæ cuiuſdam delectationis:parit enim ex ſeſe ſemper aliquid atque gignit ipſa in unaquaqʒ arte aſsidua uolutatio, quod cũ uoluptate contemplere, dum res cunctas minutatim obire uult,quæ ſub illius artis cadunt notionem: nec modũ ſibi facit, niſi is ſe euoluat & explicet qui quemadmodum Vlyſſes maiore ui ad ſe eijciendũ niſus eſt,quàm ut ad Sirenarum cantus poſ

ſit adhæreſcere. Illud poſſum ego confirmare & polliceri audacter, ſi quis per haſce facultates & diſciplinas contenderit ad philoſophiam, & illarum cognitione doctrinaq́ꝫ mediocri nõ tam inſtructus quàm imbutus, huic omnium ſcientiarum dominæ totũ ſeſe dediderit, fore uti poſtea cum uſus acciderit, ad illarum unam quãcunqꝫ rediens, & aliquid in ea noſſe tractareq́ꝫ inſtituẽs, multo id & facilius agat & melius, quàm ſi expers philoſophię in illius unius ſtudio ætatem totam contriuiſſet: reuertetur enim ex opibus copijsq́ꝫ philoſophiæ & animo & ingenio multò paratior. PAV. Iam intelligo mi pater & facilitatem illam quam dicis, & modum, & ordinem quem tenendum putas, prorſusq́ꝫ ita agi oportere perſuaſus ſum. Sed quod ſępius iam mihi te loquente accidit, ut amore quodã ferrer ad philoſophiam, eo nunc uehemẽtius me inflammari ſentio, quòd nihil uſquàm præclarum neque appetendum eſſe uideo, quod non ex illa, aut propter illam ſit. Ecquis igitur mihi ille erit dies, cum in tanti poſſeſsione boni Deorum immortalium

ſummo

ſummo, & tuo pater beneficio poſitũ eſſe me cognoſcam? IAC. Et breue eſt quod tibi uiæ etiam nunc reſtat, & omnia futura ſunt tuo iſti animo facilima: ac moralis quidem philoſophiæ initia iam attigiſti, ad ſummas autem & altiſsimas philoſophiæ partes ac rationes certa ſemita eſt, qua ego te deducam, cùm curriculum hoc confeceris, quod tamen totum penè percucurriſti: cæteris enim liberalibus diſciplinis à te perceptis, Geometriæ aliquantum plus & Aſtrologiæ quoque ſtudij ac temporis eſt impendendum: quod tamen utrunq; una æſtas effecerit, atque ita ut omnia è Græcis ſcriptoribus petas, quando latina perturbatius ſcripta ſunt. Et quoniam de Aſtrologia adhuc nihil diximus, ne ea quidem ſilentio uidetur prætereunda eſſe, quæ eſt cœleſtium non tam naturarum & corporũ (id enim philoſophiæ munus eſt) quàm motuum illorum tot atque tantorum, & diurnarum ac nocturnarum cõcurſionum circuitionumq; tam in uniuerſis globis cõtinentibus omnia, quàm in ipſis ſtellis ſideribusq; ſcientia: cuius non omneis partes, neq;

tes,neqꝫ ſingula articulatim membra noſſe neceſſe eſt, niſi ſi quis illam artẽ uelit profiteri : ſcire quidem quantum ſatis eſt, ad philoſophiam tendentibus, & quod in facultatis illius principijs conſiſtit addiſcere, certe humanum eſt. Quis enim eſt tam agreſti animo, & tam auerſus aureis ſuas ab ipſa uoce naturæ, qui non ſpectaculo & contemplatione tantorum luminum, ad aliquam eorum conſiderationem moueatur? aut qui non ſtudeat noſſe locum in quo ſiti ſumus, medius, infimus, an ſummus ille ſit; ortus quoqꝫ ſignorum & obitus, ſolisqꝫ & lunæ, & cæterorum errãtium conuerſiones, tum diſpares inter ſe, tum ſuis tamen unamquanque ſpatijs & temporibus ſolennes atque ſtatas : aſtrorum quoque ipſorum unius ad aliud acceſſus, & pleruncꝫ anteceſſus, ſubitos etiã interdum receſſus : defectus item (ut poëta inquit) Solis uarios, Lunæqꝫ labores, Cur tantum oceano properent ſe tingere ſoles Hyberni, uel quæ tardis mora noctibus obſtet. & cætera eiuſdem modi, cum qui

philoſophiam iïdem percipiant, ſed ut homines eſſe exiſtimentur magnopere eſt illis elaborandum. PAV. Vere ita eſt, nam ſi orta eſt ex admiratione cura cognoſcendi & percipiendi, ut te ſæpe audio loqui, nihil eſt profecto rerum iſtarum quę in cœlo ſunt contemplatione admirabilius. IAC. Hoc quidem curſu Paule confecto (quoniam ad tuæ ætatis ſpatia iam acceſsimus, nihil enim tibi, aut paulùm quiddã adhuc deeſt ex his quæ ſupra dicta ſunt) intrandum demum eſt in philoſophiæ campos latos atq; patentes, eoſdemq́; feraces & frugiferos rerum omnium, quarum ad alendam beatiſsimam uitam uſus eſſe aliquis atque opportunitas poteſt; quod nos quidem facere in te cœpimus, qui te admouimus ad Ariſtotelis Ethica; qua ex lectione intelliges quæ tibi in moribus recta atque ingenua ſunt, uſu & diſciplina comparata, non ipſam uirtutem eſſe, ſed ſimulacrum imaginemq́; uirtutis; cui tamen, ut alio loco diximus, ſpiritum atq; animam philoſophia infuſura, & ſimulacrum exanime ac mutũ, uitale ſimul ac uocale effectura eſt.

Verùm

Verùm huic philoſophiæ ſtudio dialecticã eſſe adiunctam oportet, quam eandem & logicã appellamus: cuius artis partẽ eam, in qua de figuris & modis argumentandi traditur, iampridem te docuimus, quarum ipſe argumentationum multis iam rebus uſum utilitatẽq́ cognoſti: ſed reſtant multa atque ardua, quæ ſi intractata imperceptaq́ ſint, labare mentem noſtram in maximis inueſtigandis rebus fermè ſit neceſſe: eſt enim certa quædam uia & perſubtilis ratio explorandi in unoquoq́ genere quo de quæratur aliquid, quid ſit illius generis cognatum imprimis & proprium, unde ad concludendum & demonſtrandum firmiſſime res argumẽtationesq́ ducãtur, quod hoc enucleatius ſcire, noſſeq́ oportet, quod infinitæ penè ſunt aptæ ad fallendum & in ſe quidẽ ipſæ longe alienæ à uero, ſed ueri tamen ſimilitudinem præ ſe ferentes rationes: quæ non imbutos modò mediocriter, ſed ſæpe homines doctiſsimos eruditiſsimosq́ peruertũt, ſtantesq́ deijciunt, & cir

posſit obſiſti. Sed quoniã & hæc ipſa quæ nunc de dialectica dicimus & totam illius uim & poteſtatem paulò pòſt in ipſis Ariſtotelis libris nobis mõſtrantibus cogniturus es, non attinet plura loqui, niſi id tantum monere & pręcipere, quoniam in ipſo iam limine philoſophiæ conſtitutus es, ut optimos autores ſcientiæ præſtantiſsimæ, tibi ſemper legendos uolutandosq́ue proponas: Platonem imprimis, & Ariſtotelem: quorum quidem duorum cœleſtibus ingenijs admirabiliq́ue ſcientia, iure ſe omnibus gentibus anteponit Græcia, tum autem Græcos potiſsimum interpretes: nam hos qui latinam ſcriptionem profeſsi, barbara omnia, pollutaq́ue reddiderunt, & inquinatis literis, præpoſterisq́ue quæſtionibus, magnas offuderunt philoſophię tenebras, magnopere tibi uitandos & fugiẽdos eſſe ſentio: nihil enim afferunt ingenui neq́ue recti: ſed cùm uerã ignorent philoſophiæ uim, & rationes nothas, quas Cræci ſophiſmata uocant, pro legitimis & ueris rationibus conſectentur, ad clamandum quidem & litigandum ualde robuſti ſunt, in doctrina

uerò,

uerò,& in ipsa sapiētia prorsus sunt imbe-
cilles: qui etiam uanitate quadam ingenij
ignorātiaq́ꝫ inducti,in eis rebus populi au
cupantur famam,quarum eos rerum maxi
me pudere oporteret:sed horum turba ine
ptijsq́ꝫ reiectis, tu Paule sic philosophiam
amplexator , ut eam intelligas artem esse
bene beateq́ꝫ uiuendi : nec intelligendi so-
lùm,sed etiam agendi,faciendiq́ꝫ magistrā:
hæc tibi constantiam & firmitatem in bo-
nis moribus allatura est;hæc copiā & uber
tatem pulcherrimarum rerum ac sentētia-
rum orationi tuæ suppeditabit;hęc te opti
mis instituet & consilijs & uoluntatibus,
fideiq́ꝫ tibi erit & officij & integritatis sem
per magistra:hęc efficiet ut illud excelsum
& erectum & liberū in animo, in quo inest
dignitas,nunquàm cedat fortunæ, non se-
cundis ullis rebus,nō aduersis permouea-
tur.Quòd si qui huc peruecti & uberibus
philosophiæ aliquandiu aliti, ad alia uitæ
studia deinde se conuerterint, siue ius ciui
le uoluerint exequi,siue reipub. curam do

ſcipiuntur, ſciant illi ad quam ſe cunq; dederint partem, & facilitatis multò plus in aſſequendo, & in agendo prudentiæ atque induſtriæ eſſe ſecum delaturos. Qui uerò in philoſophia perpetuum uitæ ſuæ domicilium conſtituerint, eos Dei potius ſimiles, quàm ex communi hominum more ac natura iudicandos eſſe. Quorum quidem de numero te imprimis cupio eſſe Paule, ut tua ad uirtutem indoles, noſtrumq́ue deſideriũ optimo ac præclariſsimo fini terminetur. Egoq́ue, qui nullos refugio ut te erudiã & inſtituã labores, hac potiſsimum in te poſteritatis ſpe conſolationeq́ue ſuſtenter.

FINIS.

